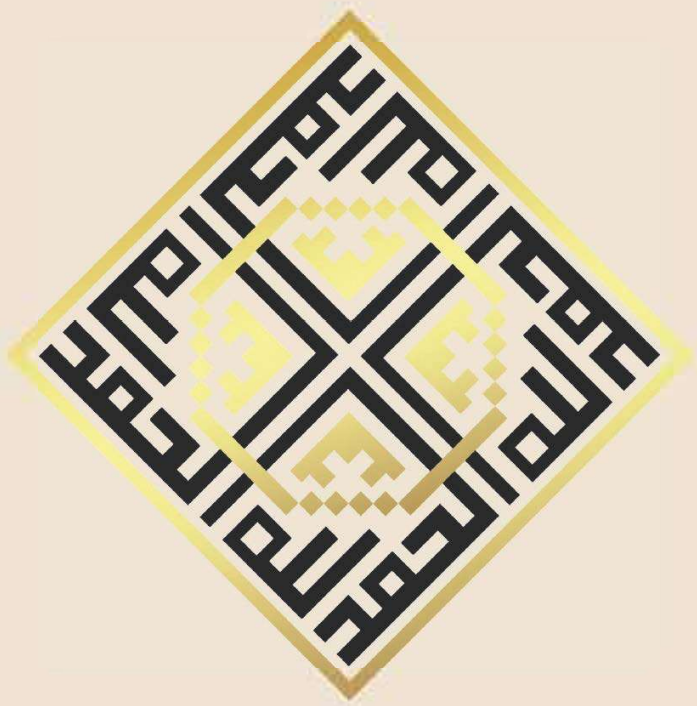
E-ISSN: 2757-8399

KOCATEPE
İSLAMİ İLİMLER DERGİSİ

Journal of Kocatepe Islamic Sciences

Cilt / Volume: 7 Sayı / Issue: 2 Aralık / December 2024

e-ISSN: 2757-8399

Kocatepe İslami İlimler Dergisi

Journal of Kocatepe Islamic Sciences

Cilt / Volume: 7 **Sayı / Issue: 2** **Aralık / December 2024**

Kocatepe İslami İlimler Dergisi

e-ISSN: 2757-8399
Cilt: 7 **Sayı**: 2 (Aralık 2024)

Eski Adı
Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
Eski Adıyla Yayın Yılı
2018-2020 (c.1, s.1 – c.3, s.2)
Önceki e-Issn: 2667-4785

KAPSAM: Sosyal ve Beşeri Bilimler/İlahiyat Araştırmaları
PERİYOT: Yılda 2 Sayı (Haziran ve Aralık)
YAYIN DİLİ: Türkçe, İngilizce, Arapça

Kocatepe İslami İlimler Dergisi yılda iki kez yayımlanan bilimsel hakemli elektronik bir dergidir.

Makaleler, İngilizce başlık, öz (250 - 300 kelime), anahtar kelimeler (en az 5 kavram) ve İSNAD Atıf Sistemi'ne uygun olarak hazırlanan kaynakça içerir.

Yönetim Yeri ve Adresi
Afyon Kocatepe Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Afyonkarahisar, 03050, TÜRKİYE
kiid@aku.edu.tr
Tel: 0 272 218 42 00
https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid

Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399
Volume: 7 **Issue**: 2 (December 2024)

Previous Title
Journal of Afyon Kocatepe University Faculty of Islamic Sciences
Formerly Published Year
2018-2020 (vol. 1, is. 1 – vol. 3, is. 2)
Former e-Issn: 2667-4785

SCOPE: Social and Human Sciences/Theology Studies
PERIOD: Biannually (June and December)
L. PUBLICATION: Turkish, English, Arabic

Journal of Kocatepe Islamic Sciences is a peer-reviewed academic e-journal published twice a year.

Articles contain an English title, an abstract (250 - 300 words), keywords (at least 5 concepts) and a bibliography (with The ISNAD Citation Style).

Executive Office
Afyon Kocatepe University, Faculty of Theology
Afyonkarahisar, 03050, TÜRKİYE
kiid@aku.edu.tr
Tel: +90 0 272 218 42 00
https://dergipark.org.tr/en/pub/kiid

Dizinleme Bilgileri/Indexing

Web of Science Emerging Sources Citation Index
(Accept: 10/05/2024 | Indexing Start: 2022 – 5/1)

Tr Dizin
Turkısh Natıonal Database
Indexing Start: 2020

DOAJ
Directory of Open Access Journals
Indexing Start: 2023

ERIH PLUS
European Reference Index For The Humanities And Social Sciences
Indexing Start: 2021

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Kocatepe İslami İlimler Dergisi

Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399 https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid kiid@aku.edu.tr

Yayıncı / Publisher

Afyon Kocatepe Üniversitesi/Afyon Kocatepe University
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
https://yayin.aku.edu.tr/kocatepe-islami-ilimler-dergisi/

Afyon Kocatepe Üniversitesi Adına İmtiyaz Sahibi / Owner on Behalf of the Afyon Kocatepe University

Prof. Dr. Mustafa Güler
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
mguler@aku.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-2811-6403

Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Doç. Dr. Münir Yaşar Kaya
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
munirkaya16@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-7089-5634

Editör / Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Yasin Akbaş
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
yakbas@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-0257-1694

Alan Editörü (Felsefe)/ Field Editor (Philosophy)

Dr. Öğr. Üyesi Enes Taş
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
etas@aku.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-0439-1240

Alan Editörü (Din Eğitimi)/ Field Editor (Religious Education)

Doç. Dr. İrfan Erdoğan
Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi /Konya Necmettin Erbakan University Faculty of Ahmet Keleoglu Theology
Konya/TÜRKİYE
irfanerdogan87@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-2452-1252

Alan Editörü (Din Psikolojisi)/ Field Editor (Psychology of Religion)

Doç. Dr. Mebrure Doğan
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi /Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
mebruredogan@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9027-144X

Alan Editörü (Din Sosyolojisi)/ Field Editor (Sociology of Religion)

Dr. Öğr. Üyesi Ekber Şah Ahmedi
Bursa Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi /Bursa Technical University Faculty of Humanities and Social Sciences
Bursa/TÜRKİYE
ekber.ahmedi@btu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-0144-2153

Alan Editörü (Dinler Tarihi)/ Field Editor (History of Religion)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Şengil
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi /Kırşehir Ahi Evran University Faculty of Islamic Sciences
Kırşehir/TÜRKİYE
mustafa.sengil@ahievran.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-2904-1776

Alan Editörü (Tefsir) / Field Editor (Tafsir)

Doç. Dr. Ercan Şen
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
ercansen@aku.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-2583-1540

Alan Editörü (Hadis) / Field Editor (Hadith)

Dr. Muhammed Furkan Taha Demirbaş
Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Süleyman Demirel University Faculty of Theology
Isparta/TÜRKİYE
muhammeddemirbas@sdu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-3022-8439

Alan Editörü (Arap Dili Belagatı)/ Field Editor (Arabic Language and Rhetoric)

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Emin Görgün
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
muhammedemingorgun@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-4052-2295

Alan Editörü (İslam Hukuku) / Field Editor (Islamic Law)

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Ferruh Oruç
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi /İzmir Katip Çelebi University Faculty of Theology
İzmir/TÜRKİYE
muhammedferruh.oruc@ikc.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-2246-6579

Öğr. Gör. Hüseyin Altıntaş
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
h.altintass@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0002-3188-2486

Alan Editörü (Tasavvuf) / Field Editor (Sufism)
Doç. Dr. Orhan Musahanlı
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Afyon Kocatepe University Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
orhan.musahanli@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9081-3771

Alan Editörü (Kelam) / Field Editor (Islamic Theology/Kalam)
Doç. Dr. Mücteba Altındaş
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Afyon Kocatepe University Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
mucteba75@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0003-0452-6408

Alan Editörü (İslam Tarihi)/ Field Editor (History of Islam)
Doç. Dr. Abdullah Çakmak
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
acakmak1634@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9246-3373

Alan Editörü (Türk İslam Edebiyatı)/ Field Editor (Turkish Islamic Literature)
Doç. Dr. Oğuz Yılmaz
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
oguzylmz41@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3162-3924

Alan Editörü (Türk İslam Sanatları)/ Field Editor (Turkish Islamic Art)
Dr. Öğr. Üyesi Kübra Yılmaz
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
k.yilmaz@aku.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-9540-4352

Alan Editörü (Dini Musiki)/ Field Editor (Turkish Religious Music)
Öğr. Gör. Hasan Özayrancı
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
hasanozayranci@windowslive.com
https://orcid.org/0000-0003-3703-3626

Arapça Dil Editörü /Arabic Language Editor
Öğr. Gör. Ahmet Ensar Kahraman
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
ahmetensar06417@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-6133-2509

İngilizce Dil Editörleri / English Language Editors
Dr. Öğr. Üyesi Büşra Kutluay Çelik
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
busra_kutluay@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0003-0664-2955

Arş. Gör. Rumeysa Bektaş
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
rrumeysabektas@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-7683-7729

Alan Editörü (İstatistik) / Field Editor (Statistic)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Çakmak
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
fcakmak@aku.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-0333-3834

Sekreterya / Secretariat
Arş. Gör. Mehmet Hilmi Güler
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
mehmethguler43@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-9228-9563

Ön Kontrol Editörleri / Editors of Pre-Control
Arş. Gör. Alaaddin Göçer
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
alaaddingocer4242@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-8018-7623

Arş. Gör. Kübra Yeşilkaya
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
kyesilkaya34@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-6789-9327

Arş. Gör. Mehmet Ünler
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
mehmetunlerr@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3870-3839

Arş. Gör. Muhammed Ali Kaplan
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
muhammedalikaplan60@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-6990-9683

Arş. Gör. Mehmet Sefa Akan
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE
akanmehmetsefa@gmail.com
https://orcid.org/0009-0004-3415-1293

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. İrfan Görkaş
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE, gorkas08@gmail.com
https://orcid.org/0000-0001-7134-225X

Prof. Dr. Semih Ceyhan
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Marmara University Faculty of Theology
İstanbul/TÜRKİYE,
semih.ceyhan@marmara.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-0830-2092

Prof. Dr. Walid A. Saleh
University of Toronto, CANADA
walid.saleh@utoronto.ca

Doç. Dr. Abdullah Erdem Taş
Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Dumlupınar University Faculty of Islamic Sciences
Kütahya/TÜRKİYE, abdullah.tas@dpu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-2680-7713

Doç. Dr. Eyüp Kurt
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE, ekurt@aku.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-0351-9575

Doç. Dr. Kenan Özçelik
Ankara Yıldırım Beyazıt Ü. İlahiyat Fakültesi
Ankara Yildirim Beyazit U. Faculty of Islamic Sciences
Ankara/TÜRKİYE, ozcelikkenan@hotmail.com
https://orcid.org/0000-0001-9255-055X

Doç. Dr. Zekiye Sönmez
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE, zsonmez@aku.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-1672-4823

Doç. Dr. Üyesi Emin Uz
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE, eminuz83@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3255-7543

Dr. Öğr. Üyesi Faruk Emrah Oruç
Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Theology
Afyonkarahisar/TÜRKİYE, ebuhasen@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-4008-7967

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdürrezzak Tek
Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bursa Uludag University Faculty of Theology
Bursa/TÜRKİYE, abdurrezzaktek@hotmail.com

Prof. Dr. Adem Apak
Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bursa Uludag University Faculty of Theology
Bursa/TÜRKİYE, ademapak@uludag.edu.tr

Prof. Dr. Celaleddin Çelik
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Erciyes University Faculty of Theology
Kayseri/TÜRKİYE, celikc@erciyes.edu.tr

Prof. Dr. Fikret Karapınar
Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Necmettin Erbakan University Faculty of Theology
Konya/TÜRKİYE, fikretkarapinar@gmail.com

Prof. Dr. Hasan Tevfik Marulcu
Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Suleyman Demirel University Faculty of Theology
Isparta/TÜRKİYE, hasanmarulcu@sdu.aku.tr

Prof. Dr. Hüseyin Günday
Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bursa Uludag University Faculty of Theology
Bursa/TÜRKİYE, hgunday@hotmail.com

Prof. Dr. Kasım Küçükalp
Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bursa Uludag University Faculty of Theology
Bursa/TÜRKİYE, kasimkucukalp@uludag.edu.tr

Prof. Dr. Mehmet Karakaş
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe University Faculty of Arts and Sciences
Afyonkarahisar/TÜRKİYE, mkarakas@aku.edu.tr

Prof. Dr. Nebi Mehdiyev
Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Trakya University Faculty of Arts
Edirne/TÜRKİYE, nebimehdiyev@trakya.edu.tr

Prof. Dr. Recai Doğan
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ankara University Faculty of Theology
Ankara/TÜRKİYE, rdogan@divinity.ankara.edu.tr

Prof. Dr. Vecdi Akyüz
İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Istanbul Aydin University Faculty of Law
İstanbul/TÜRKİYE, vecdiakyuz@aydin.aku.edu.tr

Prof. Dr. Yaşar Aydınlı
Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bursa Uludag University Faculty of Theology
Bursa/TÜRKİYE, yasaraydinli@hotmail.com

Prof. Dr. Ali Öztürk
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Istanbul University Faculty of Theology
İstanbul/TÜRKİYE, a.ozturk@istanbul.edu.tr

Yayın İlkeleri

Kocatepe İslami İlimler Dergisi, hakemli akademik bir dergi olup yılda iki sayı elektronik olarak yayımlanır. Gerektiği durumlarda bu sayıların dışında özel veya ek sayılar yayımlanabilir. Sosyal ve Beşeri Bilimler/İlahiyat alanına dair araştırma makaleleri yayımlar.

Derginin kapsamına Temel İslam Bilimleri'nden Tefsir, Hadis, Kelam, İslam Hukuku, İslam Mezhepleri Tarihi, Tasavvuf, Arap Dili ve Belagati/Edebiyatı, Kıraat alanları; Felsefe ve Din Bilimleri'nden İslam Felsefesi, Din Felsefesi, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi, Din Eğitimi, Dinler Tarihi, Mantık alanları; İslam Tarihi ve Sanatları'ndan İslam Tarihi, Türk İslam Sanatları Tarihi, Türk İslam Edebiyatı, Türk Din Musikisi alanları ile Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Eğitimi alanından çalışmalar girmektedir.

Kocatepe İslami İlimler Dergisi'ne gönderilecek yazılarda; alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir makale olması veya daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olma şartı aranır.

Makalelerin dergide yayımlanabilmesi için, daha önce başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum açıkça belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.

Makale adı Türkçe ve İngilizce olarak yazılmalı; yazarların adları, soyadları, akademik unvanları, çalıştıkları kurum ve ORCID bilgileri belirtilmelidir. Ayrıca yazarların iletişim bilgileri (e-posta adresleri) tam olarak verilmelidir.

Kocatepe İslami İlimler Dergisi'nin yazım dili Türkiye Türkçesidir. Ancak her sayıda derginin 1/3'ünü geçmeyecek şekilde İngilizce ve Arapça ile yazılmış yazılara da yer verilebilir. İngilizce ve Arapça yazıların Türkçe başlık, öz ve abstract içermesi; Arapça yazıların ayrıca Latin Alfabesi kullanılarak yazılmış kaynakça içermesi gereklidir.

Araştırma makalesinin hacmi en az 3.000, en fazla 10.000 kelime olmalıdır (öz, abstract, kaynakça dahil). Makalelerin Türkçe başlık, öz (250-300 kelime), anahtar kelimeler (en az 5 kavram), İngilizce başlık, abstract (250-300 kelime), keywords (en az 5 kavram) ve İsnad Atıf Sistemi 2. edisyonda hazırlanan kaynakça içermesi gereklidir.

Makalenin derginin yazım kurallarına uygun olarak hazırlanıp sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

Yazarın veya yazarlardan en az birisinin doktor ünvanına sahip olması gerekir. Tezden üretilen

The Publication Principles

Journal of Kocatepe Islamic Sciences is a peer-reviewed, and academic journal that is published electronically twice a year when necessary, special or additional issues can be published. It publishes scientific researches article about Social and Human Sciences/Theology field.

The scope of the journal includes studies in the following fields: - Basic Islamic Sciences: Tafsir, Hadith, Kalam, Islamic Law, History of Islamic Sects, Sufism, Arabic Language and Literature and Kiraat; - Philosophy and Religious Sciences: Islamic Philosophy, Philosophy of Religion, Psychology of Religion, Sociology of Religion, Religious Education, History of Religions, Logic; - Islamic History and Arts: History of Islam, History of Turkish Islamic Arts, Turkish Islamic Literature, Turkish Religious Music; - Education of Religious Culture and Ethics.

It is required that the articles to be sent to Journal of Kocatepe Islamic Sciences is an original article filling a gap in the related field or an analysis evaluating previously published studies and presenting new and significant opinions about this issue.

In order for the articles to be published in the journal, they should not be previously published or accepted for publication elsewhere. Reports presented previously at a scientific meeting may be accepted on condition that this is clearly indicated.

Title of the article should be written in Turkish and English, and the authors' names, surnames, academic titles, institutions they work in, and ORCID information should be specified. Additionally, the authors' contact information (e-mail addresses) should be given completely.

The language of Journal of Kocatepe Islamic Sciences is Turkish. However, not exceeding 1/3 of the journal, English and Arabic articles may also be included in each issue. English and Arabic articles should include Turkish title, Turkish and English abstracts, and Arabic articles should also include a bibliography in Latin letters.

The length of a research article should be at least 3.000 and no more than 10.000 words (including Turkish and English abstracts, bibliography). It should include Turkish title, Turkish abstract (250-300 words), key words in Turkish (at least 5 terms), English Title, English abstract, key words in English (at least 5 terms), and bibliography prepared in accordance with the Isnad Citation Style 2nd version.

The article should be prepared in accordance with the author guidelines and then uploaded to the system.

makalelerde öğrenci ilk yazar, danışman ikinci yazar olmalıdır.
Bir sayıda aynı yazara ait en fazla bir çalışma yayımlanabilmektedir.
Haziran ve Aralık ayında yayımlanan dergiye makale kabul tarihleri Haziran sayısı için 1 Ocak - 1 Nisan; Aralık sayısı için ise 1 Temmuz - 1 Ekim arasıdır. Bu tarihlerden sonra gelen başvurular kabul edilmeyecektir.

Özel Sayı Yayımlama Politikası

Dergimizde Yayın Kurulu'nun talebi üzerine yılda bir kez özel sayı yayımlanabilir. Özel sayıda yer alması için gönderilen makaleler önce yayın kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Sonra derginin yazım kurallarına uygunluk açısından incelenir ve intihali önlemek için benzerlik taraması yapılır. Bu aşamalardan sonra çift taraflı körleme modelinin kullanıldığı akran değerlendirmesi sürecine alınır. Özel sayıya gönderilen makaleler de "değerlendirme süreci" sayfasında ilan ettiğimiz ilkelere uygun olarak değerlendirilecektir.

Atıf ve Referans Sistemi

Kocatepe İslami İlimler Dergisi, atıf ve kaynakça yazımında İsnad Atıf Sistemi 2. edisyonunun kullanılmasını şart koşmaktadır.

İntihal Tespit Politikası

İntihal tespitinde intihal.net yazılımı aracılığıyla makalelerin daha önce yayımlanmamış olduğu ve intihal içermediği teyit edilir. Dergimizde maksimum benzerlik oranı, %20 olarak kabul edilmektedir.

Yayın ve Değerlendirme Ücreti

Kocatepe İslami İlimler Dergisi yazarlardan makale değerlendirme ve yayın süreci için herhangi bir ücret talep etmemektedir.

Çıkar Çatışmaları

Kocatepe İslami İlimler Dergisi yazarlara ve hakemlere derginin yayın sürecinin bağımsız ve tarafsız bir şekilde sürdürüleceğini garanti eder. Birden fazla yazarlı çalışmalarda, hakem süreci tamamlanan çalışmanın sonunda katkı oranı beyanı, varsa destek ve teşekkür beyanı, çatışma beyanına yer verilmelidir. Ayrıca hakem süreci tamamlanınca yazarlardan çıkar çatışması beyan formunu doldurup sisteme yüklemeleri istenir.

Telif Hakkı

Yazarlar, Kocatepe İslami İlimler Dergisi'nde yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) olarak lisanslıdır.

The author or at least one of the authors must have a doctor's degree. In articles produced from the thesis, the student must be the first author and the advisor should be the second author.
One study of an author can be published at most in an issue.
Article acceptance dates of the journal published in June and December are between 1 January and 1 April for the June issue and 1 July and 1 October for the December issue. Applications received after these dates will not be accepted.

Editorial oversight and processing concerning special issues

A special issue can be published in the journal once a year upon the request of the Editorial Board. Manuscripts sent for inclusion in a special issue are first subjected to editorial review. Then it is examined in terms of compliance with the writing rules of the journal and similarity is scanned to prevent plagiarism. After these stages, it is taken into the peer review process in which the double-blind model is used. Articles sent to the special issue will also be evaluated in accordance with the principles we announced on the "Peer-Review Processes" page.

Citation and Reference System

Journal of Kocatepe Islamic Sciences requires the Isnad Citation Style 2nd edition for writing, citation and reference.

Plagiarism Detection Policy

In detecting plagiarism, it is confirmed with the intihal.net software that articles have not been published before and do not include plagiarism. The maximum similarity rate in journal is accepted as20%.

Processing and Printing Charge

Journal of Kocatepe Islamic Sciences does not ask for processing and printing charge from the authors.

Conflict of Interest

Journal of Kocatepe Islamic Sciences ensures that the publishing process is carried out objectively and independently for the authors and reviewers. The studies having more than one author should include contribution rate statements of support and appreciation statement, if there are, and statement of conflict at the end of the study completing the process of peer-review. Also, it is demanded from the authors to fill out the form for declaration of conflict of interest and upload to the system when the process of peer-review is ended.

Copyright

Authors publishing with Journal of Kocatepe Islamic Sciences retain the copyright to their work, licensing it under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Makale Değerlendirme Süreci

Dergiye gönderilecek yazıların, dergi yazım kurallarına uygun hazırlanması gerekmektedir. Yayımlanmak üzere gönderilen bütün yazı türleri (sempozyum bildirisi, kitap değerlendirme yazıları dahil) Yayın Kurulu İncelemesi, Ön Kontrol ve Hakem Değerlendirme süreçlerinden geçirilmektedir.

1. Yayın Kurulu İncelemesi

Dergimize ulaşan çalışmalar 30 gün içerisinde yayın kurulu tarafından incelenir. Yetersiz görülen çalışmalar hakem sürecine alınmadan yayın kurulu tarafından yazara iade edilir.

2. Ön Kontrol Süreci

Yayın kurulu tarafından incelenen makaleler ön kontrol sürecine alınır. Bu aşamada intihal.net yazılımı aracılığıyla intihal taraması yapılır. Dergimizde maksimum benzerlik oranı %20 olarak kabul edilmektedir. Makaleler dergi yazım ilkeleri yönüyle incelenir bulgular ön değerlendirme formuna işlenir. Yazara düzeltmesi için sevk edilir. Ön kontrol sürecinde yazılar derginin yazım ilkelerine uygunluk açısından 1 defa incelenir, talep edilen değişiklikler gerçekleşmediği takdirde reddedilir ve aynı yayın döneminde işleme alınmaz. Ön inceleme en fazla 20 gün içinde tamamlanır.

3. Hakem Değerlendirme Süreci

Ön kontrol aşamasının ardından çalışmalar hakem değerlendirme sürecine dahil edilir. Çalışmanın konusuna göre atanan "Alan editörü" hakem sürecini yönetir.

Alan editörü, öncelikli olarak konu ile ilgili doktora tezi, kitap veya makalesi bulunan en az iki hakemin değerlendirmesine makaleyi sunar. Hakem süreci, çift taraflı kör hakemlik uygulaması çerçevesinde gizlilik içinde yürütülür. Hakemlerden incelediği çalışma hakkındaki görüş ve kanaatlerini online makale değerlendirme formuna işaretlemesi ve çalışma hakkındaki düşüncelerini metin kutusuna yazması talep edilir. Yazara, hakem görüşlerine katılmaması halinde itiraz ve görüşlerini savunma hakkı verilir. Alan editörü, yazar ve hakem arasında, gizliliği koruyarak karşılıklı iletişimi sağlar. Hakemler değerlendirdikleri çalışmayı kendi çıkarı için kullanmayacağını, çalışmayla ilgili hiçbir bilgi ve belgeyi üçüncü bir kişi ile paylaşmayacağını taahhüt etmiş olurlar.

Bir araştırmanın dergiye kabulü için en az iki hakemden olumlu değerlendirme alması gerekir. Bir hakemin olumlu, ikinci hakemin olumsuz değerlendirme yapması durumunda araştırma, üçüncü hakeme gönderilebilir. İki hakemin olumsuz değerlendirmesi durumunda araştırma dergide yayımlanmaz.

Article Evaluation Process

The texts that will be sent to the journal should be prepared according to the author guidelines of the journal. All article types (including symposium papers, book reviews) that are sent for being published are gone through the processes of Pre-Control and Peer-Review Evaluation.

1. Editorial Board Review

The articles sent to our journal are evaluated by the Editorial Board in 30 days. The studies that are considered as inadequate are returned to the author by the Editorial Board before the process of peer-review.

2. Pre-Control Process

The articles which are considered as adequate in the pre-control process enter into the process of peer-review for the evaluation or are sent to the author for meeting the requirements. The author highlights the changes with red on the article sent. The articles that have been investigated for one time but cannot complete the pre-control process are returned to the author and are not put into process again in the same publication period.

The articles which are considered as adequate, the content of the article is investigated with the metadata in the Dergipark system. Also, plagiarism detection is carried out through the intihal.net software. The maximum similarity rate in journal is accepted as 20%. Findings of this investigation are recorded to the "Pre-Control Form" and an evaluation related to the article is done. This form is uploaded to the Dergipark system in a way that enables the author to see it. Pre-control process is completed in maximum 20 days.

3. Referee Evaluation Process / Peer-Review Process

The articles considered as successful by the Editorial Board in the pre-control process are included to the process of peer-review. The "Field editor" appointed follows up the process according to the issue of the article.The field editor presents the article primarily for evaluation of at least two reviewers who have a doctoral dissertation, book, or article related to the issue. The process of peer-review is carried out confidentially in the scope of double-blind peer review implementation. The reviewers/ referees are asked for filling in online article evaluation form according to their views and opinions about the article that they have investigated and writing their ideas about the article on the text box. Authors have the right of opposition and defence for their ideas on the condition that the authors disagree with the idea of reviewer. The field editor provides reciprocal communication between the author and the reviewer by maintaining the confidentiality. Reviewers promise that they will not use the articles that they have evaluated for their own benefits and they will not share any knowledge or documents related to the article with third parties.

It is required that an article has positive evaluation from at least two reviewers for being approved to the journal. An article can be sent to the third reviewer on the condition that it has one positive evaluation and one negative evaluation. An article cannot be published on the

Hakemlerin inceledikleri metinde tashih yapılmasını istemeleri halinde, ilgili raporlar yazara gönderilir ve çalışmasını tashih etmesi istenir. Tashihin en fazla 10 gün içinde tamamlanması talep edilir. Yazar, yaptığı tashihleri kırmızı renk ile belirterek alan editörüne sunar.

Alan editörü, yazarın metinde kendisinden talep edilen düzeltmeleri yapıp yapmadığını kontrol eder ve bu işlemi en fazla 7 gün içinde tamamlar. Hakem, yazardan gelen düzeltilmiş metni tekrar görmek istemesi durumunda inceler ve en fazla 7 gün içinde kontrol işlemini tamamlar. Hakemlerden gelen görüşler editörler tarafından en fazla iki hafta içerisinde incelenerek süreç tamamlanır.

4. Yayın Süreci

a. Dil Kontrolü

Hakem sürecinden geçen çalışmalar, Dil Editörleri (Türkçe ve Yabancı Dil) tarafından incelenir ve gerekli ise yazardan tashih istenir. Kontrol işlemi, en fazla iki hafta içinde tamamlanır.

b. Yayın Kurulu İncelemesi

Hakem sürecini tamamlamış, dil editörlerinin kontrolünden geçmiş makale yayın kurulunun belirleyeceği cilt ve sayıda yayımlanır.

c. Mizanpaj

Yayın kurulunun yayınlanabilir kararını verdiği çalışmalar mizanpaj editörü tarafından derginin şablonuna uygun olarak düzenlenir.

d. Son Okuma

Mizanpaj işlemleri tamamlanan çalışmalar son okuma işleminin ardından dergide yayımlanır.

journal when it has two negative evaluations from the reviewers.

When the reviewers demand revision for the articles they have examined, related reports are sent to the authors and they are asked for revision on their articles. It is required that they complete revision in maximum 10 days. The author highlights the changes with red on the article and presents it to the field editor.

The field editor controls whether the author has completed the required changes in the article or not and does this in maximum 7 days. On the condition that the reviewer wants to see the article after author's revision, the reviewer/ referee will check the article again and the reviewer will complete this in maximum 7 days. This process is ended following that the ideas of the reviewers are examined by the editors in maximum two weeks.

4. Publication Process

a. Language Control

The articles completing the process of peer are examined by the Language Editors (Turkish and Foreign Language), and if it is required, revision will be demanded. The control process is completed in maximum two weeks.

b. Editorial Board Decisions

The articles completing the process of peer-review and language editor checks are published in the volume and number determined the editorial board.

c. Layout

The articles for which the editorial board has decided as publishable are prepared in accordance with the journal template by the editor who is responsible for layout.

d. Last Reading

The articles whose layout processes have been completed are published in the journal after the process of final reading.

Kocatepe İslami İlimler Dergisi
Journal of Kocatepe Islamic Sciences
e-ISSN: 2757-8399

Cilt / Volume: 7 Sayı / Issue: 2 (Aralık / December 2024)
https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid
kiid@aku.edu.tr

İçindekiler / Contents

I-II **Editörden /** From The Editor
Mustafa Yasin AKBAŞ

Araştırma Makaleleri / Research Articles

335-369 **Öğreticilere Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Projesi: Bir Meta-Sentez Çalışması**
Qur'an Memorization Project with Formal Education According to Teachers: A Meta-Synthesis Study
Ahmet KOÇ

370-386 **Kur'ân-ı Kerîm Öğretimine Yönelik Öz Yeterlik İnancı Ölçeğinin Geliştirilmesi**
The Development of The Self Efficacy Belief Scale for Teaching the Holy Qur'an
Ali BİRİNCİ – Salih AKYILDIZ

387-405 **Dijimodernizm Bağlamında Transhümanizm ve Din: Sosyolojik Bir İnceleme**
Transhumanism and Religion in the Context of Digital Modernism: A Sociological Analysis
Ekber Şah AHMEDİ

406-426 **Brezilya'da Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi**
Religious Education in Formal Educational Institutions in Brazil
Ayhan ÖZ

427-445 **Çağrı (1976) Filmi Örneğinde Tarihî Gerçekliklerin Sinemada Dönüşümü**
Transformation of Historical Realities in Cinema in the Case of the Film The Message (1976)
Mustafa SARMIŞ

446-464 **İslâmcı Bir Grup Olarak Özgür-der Çevresi: Kimliği, Teşkilat Yapısı ve Toplumsal Meselelere Dair Görüşleri**
Özgür-der Circle as an Islamist Group: Identity, Organisational Structure and Views on Social Issues
Mehmet Ozan AHNAS

465-485 **Özgüven ve Tanrı Algısının Dinî Başa Çıkma Tarzına Etkisi (Yapısal Eşitlik Modellemesi)**
The Effect of Self-Confidence and God Perception on Religious Coping Style (Structural Equation Modeling)
Yeliz AKKAYA TÜRKOL – Muammer CENGİL

486-510 **Dinî Tutum ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki: Tasavvufa İntisabı Olan Bireylerle Olmayanların Karşılaştırılmalı Bir Araştırması**
The Relationship between Religious Attitude and Death Anxiety: A Comparative Study of Individuals Who Are Initiated into Sufism and Those Who Are Not
Hatice KUZU - Mebrure DOĞAN

511-527 **Aile Hukuku Bağlamında Çifte Meşruiyet Zorunluluğundan Kaynaklanan Sorunlara Bir Çözüm Önerisi**
A Proposal for A Solution to the Problems Arising from the Exigency of Dual Legitimacy in the Context of Family Law
Ahmet YAMAN

528-552 **İslâm'ın Erken Dönemi Arap Şiirinde Eş Olarak Kadın Algısı**
The Perception of Woman as Wife in Early Islamic Arabic Poetry
Mehmet YILMAZ

553-574 **Mevlânâ Muhammed Ali'nin Düşünce ve Yorum Pratiği Açısından Cinlere Yaklaşımı**
Mawlānā Muhammad Ali's Approach to Jinns in Terms of His Thought and Interpretation Practice
Soner AKSOY

575-598 **Tefsîrü'l-Menâr'da Klasik Tefsirlere Yönelik Eleştiriler**
Criticisms of Classical Commentaries in Tafsīr al-Manār
İbrahim YILDIZ – Murat KAYACAN

599-619 **G. H. A. Juynboll'un Hadis Edebiyatına Dair Görüşleri ve Değerlendirilmesi -Muslim Tradition Adlı Eseri ve Encyclopaedia of Islam Second Edition'daki Maddeleri Özelinde-**
G. H. A. Juynboll's Views and Assessment of Ḥadīth Literature -Specially in His Work Named Muslim Tradition and His Articles in the Encyclopaedia of Islam Second Edition-
Bilge KILIÇ

620-647 **Buhârî ile İlişkisi Bağlamında Muhammed b. Selâm el-Bîkendî'nin Hadis İlmindeki Yeri**
The Position of Muhammad b. Salām al-Bīkandī in the Science of Hadith in the Manner of His Relationship with al-Bukhārī
Muhammet Ali ASAR

648-667 **İbn Huzeyme'nin Sahîh'indeki Bâb Başlıkları Hakkında Bir Değerlendirme**
An Evaluation of the Chapter Headings in Ibn Hudhaymah's Sahīh
İsa ONAY

668-687 **Hz. Peygamber'in Bilgisi Meselesi -Abdullah Sirâceddin Özelinde-**
The Issue of the Prophet's Knowledge -Abdullah Sirajuddın in Particular-
Mesut ÇAKIR

688-708 **Necmüddîn ez-Zâhidî'nin Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Nübüvvetinin İspatına Yönelik Delillendirmelerinin Karakteristiği**
The Characteristics of Najm al-Dīn al-Zāhidī's Arguments for the Proof of Muhammad (pbuh)'s Prophethood
Nail KARAGÖZ– Ulanbek KALMURZA UULU

709-731 **Hint Alt Kıtası'nda Tarih Yazıcılığı**
Historiography in the Indian Subcontinent
Abdulkadir MACİT

732-758 **Meşîhat Arşivine Göre Amasya Müderrisleri**
Muderris of Amasya According to the Mashihat Archives
Hasan TELLİ

Kocatepe İslami İlimler Dergisi
Journal of Kocatepe Islamic Sciences
e-ISSN: 2757-8399
cilt/volume: 7 • sayı/issue 2 • (Aralık/December): 528-552

İslâm'ın Erken Dönemi Arap Şiirinde Eş Olarak Kadın Algısı

The Perception of Woman as Wife in Early Islamic Arabic Poetry

Mehmet YILMAZ
Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric.
Çanakkale/Türkiye
myilmaz93@hotmail.com orcid.org/0000-0002-8223-7065

Makale Bilgisi / Article Information
Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 17.07.2024
Kabul Tarihi / Accepted: 22.10.2024
Yayın Tarihi / Published: 15.12.2024

Atıf: Yılmaz, Mehmet. "İslâm'ın Erken Dönemi Arap Şiirinde Eş Olarak Kadın Algısı". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/2 (Aralık 2024), 528-552. https://doi.org/10.52637/kiid.1517531
Cite as: Yılmaz, Mehmet. "The Perception of Woman as Wife in Early Islamic Arabic Poetry". *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 7/2 (December 2024), 528-552. https://doi.org/10.52637/kiid.1517531

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Afyon Kocatepe University • https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid• kiid@aku.edu.tr

© Mehmet YILMAZ | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

İslâm'ın Erken Dönemi Arap Şiirinde Eş Olarak Kadın Algısı

Öz

Bu çalışmanın konusu, İslâm'ın erken dönemi Arap şiirinde eş olarak kadın algısıdır. Problemi ise döneme ait Arap şiirine eş olarak kadın algısı yansımalarının sorgulanmasıdır. Çalışma konusu kapsamındaki beyitler, dönemin İslâm toplumunda eş olarak kadın algısını yakından tanıma ve konuyla ilgili kanaat edinme bakımından önem arz etmektedir. Her ne kadar son zamanlarda İslâm'da kadının konumuyla ilgili bazı çalışmalar yapılmış olsa bile söz konusu çalışmalarda araştırmaların tabiatı gereği eş olarak kadın algısına yeterince değinilmediği ve genel özellikleri zikretmekle yetinildiği görülmektedir. Çalışmamızı ayrıcalıklı kılan husus, İslâm'ın erken dönemi Arap şiirinde karı-koca ilişkisi, kocaya özlem duyma, kocadan yakınma, sadakatsiz kocadan intikam alma, boşanma ve sonrası ve vefat eden kocanın ardından mersiye okuma gibi beyitlere yansıtılan yaklaşımlar ve detaylardır. Çalışmada nitel yöntem tekniklerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Öncelikle konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla arka plan mahiyetinde Câhiliye Devri Arap toplumunda ve Hz. Peygamber döneminde kadının konumu hakkında özet bilgiler verilmiştir. Ardından dönemin Arap şiirinde ulaşılabilen ilgili beyitler tercüme edilmiş, gerekli değerlendirmeler yapılmış ve ilginç görülen tespitlere işaret edilmiştir. Hz. Ömer (öl. 23/644) dönemine kadar Câhiliye Devri nikâh geleneğinin sürdürüldüğüne ve üvey anneyle evlilik yapıldığına işaret eden beyitler dönemin Arap şiirinde dikkat çeken ilginç tespitler arasında yer almaktadır. Benzer biçimde İslâm'ın erken dönemi Arap şiirlerinde eş olarak kadına sevgi, saygı ve merhamet duyguları gözetilerek muamelede bulunulduğuna, dahası bazı zamanlar bu hususta İslâm prensiplerinden ödün verilerek aşırıya kaçıldığına işaret eden ilginç tespitler de yer almaktadır. İlgili beyitlerden; eş olarak kadına olan aşırı tutkunun kocayı İslâm prensiplerine muhalif davranışlara sevk etmesi durumunda karı-koca arasındaki sevgi bağlarına itibar edilmediği ve kadını boşamaya zorlayıcı yaptırımların uygulandığı anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Arap Şiiri, İslâm'ın Erken Dönemi, Kadın Eş, Karı-Koca İlişkisi.

The Perception of Woman as Wife in Early Islamic Arabic Poetry

Abstract

This study examines the perception of women as wives in early Islamic Arabic poetry. It seeks to explore how women were viewed as spouses in the poetry of that era. The verses analyzed in this study are significant because they offer insights into how women were perceived as wives in Islamic society at the relevant time. Although recent studies have addressed the position of women in Islam, they often do not adequately cover the perception of women as wives, focusing instead on general characteristics. What makes our study different is the approaches and details reflected in the couplets of early Islamic Arabic poetry. Document analysis, one of the qualitative method techniques, was used in the study. First of all, in order to provide a better understanding of the subject, brief information about the position of women in the Arab society of the Jāhiliyya period and during the Prophet's era was given as a background. Then, the relevant couplets available in the Arabic poetry of the period were translated, necessary evaluations were made and interesting findings were pointed out. The couplets pointing to the continuation of the tradition of marriage in the Jāhiliyyah period until the time of Caliph 'Umar and the marriage with stepmother are among the interesting findings that attract attention in the Arabic poetry of the period. Similarly, there are interesting findings in early Islamic Arabic poetry that indicate that women were treated as wives with love, respect and compassion, and that sometimes they went to extremes in this regard by compromising Islamic principles. From the relevant couplets, it is understood that if the excessive passion for the woman as a wife led the husband to behaviors contrary to Islamic principles, the bonds of love between husband and wife were disregarded and sanctions were imposed to force the husband divorce his wife.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Arabic Poetry, Early Period of Islam, Wife, Husband-Wife Relationship.

Giriş

Yüce Allah, kadını ve erkeği birbirlerinin tamamlayıcıları olarak yaratmıştır. Zira neslin devamı ve toplumun temel taşı kabul edilen aile kurumunun tesisi, kadın ve erkek birlikteliğiyle mümkündür. Bu bakımdan fıtrat gereği kadın ve erkekten her biri karşı cinse ilgi duymaktadır.

Yaratılış itibarıyla erkek, genel anlamda kadından güçlüdür. Bu durum erkeği sorumlu olduğu aile bireylerinin genel ihtiyaçlarını karşılamaya ve onları koruma içgüdüsüyle hareket etmeye yönlendirmektedir. Buna mukabil ailede diğer ana unsur konumundaki kadın, erkeğe sükûnet bulacağı liman olmakta ve aile bireylerini şefkatle ve merhametle kuşatmaktadır. Hal böyle olunca kadın, geçmişten bu yana hemen her toplumda değer görmüş ve uğrunda savaşlar dahi yapılmıştır. Savaşlar ve baskınlar gibi zorlayıcı etkenlere dayalı olarak erkeğin hayatından kadının koparılması durumunda yuvalar dağılmış, gözyaşları akıtılmış ve yürekler dağlanmıştır. Düşman tarafından ele geçirilen kadın, câriye statüsüne geçirilerek itibarsızlaştırılmış ve insanca yaşama hakkı elinden alınmıştır. Bu ve benzer nedenlere dayalı olarak kadın, çoğu defa uluslara has edebiyat türlerine konu edilmiştir. Bu durum, İslâm'ın erken dönemi Arap şiirleri için de geçerli olmuştur. Günümüze ulaşan İslâm öncesi ve İslâm'ın erken dönemi Arap şiirlerinde kadın temalı mukaddime kısmına sıkça rastlanıyor olması bu duruma işaret eden göstergelerdendir. İslâm dini kadına değer vermiş ve aile içinde ve dışında sahip olduğu hakları koruma altına almıştır. Dahası Kur'ân'ı Kerîm'de kadınlar anlamına gelen en-Nisâ adı altında müstakil bir sure yer almıştır. Aynı zamanda kadını cinsel obje olarak gören Câhiliye anlayışını reddetmiş ve fıtratta var olan karşı cinse ilgi dürtüsünü doğru mecralara yönlendirmiştir. "İslâm'da kadın" konusunu farklı bağlamlarda ele alan çalışmalara rastlanmaktadır.[1] Bu çalışmalarda kadın konusu farklı açılardan incelenmiştir. Çalışmamızda eş olarak kadın algısı ilgili beyitler çerçevesinde incelenecektir. Konunun daha iyi anlaşılması amacıyla öncelikle Câhiliye Devri Arap toplumunda ve Hz. Peygamber döneminde kadının konumuna kısaca değinmek yerinde olacaktır.

1. Câhiliye Devri Arap Toplumunda Kadının Konumu

Câhiliye Devri Arap toplumunda kadınlar özgürler ve câriyeler olmak üzere iki farklı sosyal tabakaya ayrılmışlardır. Özgür kadınlar, genel anlamda siyasal, sosyal ve ekonomik açılardan hatırı sayılır konumu haizdirler.[2] Nitekim Rakkâş (öl. ?/?), Ümmü Kırfe (öl. ?/?) ve Secâh (öl. ?/?) gibi ordulara komutanlık yapmış olan kadın isimlerine rastlanmaktadır.[3] Kadın, hayatî önem arz eden konularda erkekle işbirliği yapmış ve görüşüne başvurulmuştur.[4] Aynı zamanda kendisine sığınanları himaye altına alma hakkına da sahip olmuştur.[5] Söz gelimi; Fukeyhe bnt. Katâde (öl. ?/?), Bekr b. Vâil kabilesine mensup adamlardan kaçan ve çadırına sığınan şair es-Suleyk b. es-Suleke'yi (öl. 650) koruması altına

1 bk. 'Ali al-Fahâdî, "Wives in Early Islamic Poetry", *University of Mosul Âdâb al Râfidayn* 37/45 (2007), 184-212; Mansur Teyfurov, "Kur'ân-ı Kerîm'de Aile Yapısı", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3&4 (Nisan-Ekim 2014), 183-200; Sıddık Ağçoban, "Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslâm'da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar", *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)* 2/1 (April 2016), 14-24; İbrahim Fidan, "Cahiliye Şiirinde Kadın İmgesi", *Dini Araştırmalar Dergisi* 19/49 (2016), 293-320; Ziya Kazıcı, "İslâm'da Kadın (Bir Mukayese)", *İlahiyat Akademi* 11 (Temmuz 2020), 57-72; Hafel Alyounes-Mücahit Ekinci, "Cahiliye Şiirinde Ağıt Yakan Kadın Sahnesi: Betimsel Bir İnceleme", *Mütefekkir* 9/18 (Aralık 2022), 525-539; Mehmet Yılmaz, "Câhiliye Devri Arap Şiirinde Eş Olarak Kadın Algısı", *Erciyes Akademi Dergisi* 37/4 (2023), 1757-1781; Mehmet Yılmaz, "Câhiliye Devri Arap Şiirinde Tutsak Kadın Algısı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/1 (2024), 365-395.

2 Ḥasen İbrâhîm Ḥasen, *Târîḫu'l-İslâm* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1996), 56; Yılmaz, "Câhiliye Devri Arap Şiirinde Eş Olarak Kadın Algısı",1759; Yılmaz, "Câhiliye Devri Arap Şiirinde Tutsak Kadın Algısı", 367.

3 Aḥmed Muḥammed el-Ḥûfî, *el-Mer'etu fi'ş-şi'ri'l-câhilî* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1963), 435.

4 Ali el-Hâşimî, *el-Mer'etu fi'ş-şi'ri'l-câhilî* (Bağdat: Maṭba'atu'l-Ma'ârif, 1960), 57.

5 Ebu'l-Ferec el-İşfehânî, *Kitâbu'l-aġânî*, thk. İḥsân 'Abbâs vd. (Beyrut: Dâru Ṣâdır, 2008), 20/246.

almış ve hayatını kurtarmıştır.[6] es-Suleyk b. es-Suleke, Fukeyhe bnt. Katâde'yi takdire şayan davranışı sebebiyle beyitlerde övmüş ve şunları söylemiştir:

لَعَمْـــــرُ أَبِيـــــكِ! وَالْأَنْبَـــــاءُ تَنْمِـــــي! لَـــنِعْمَ الْجَـــارُ أُخْـــتُ بَنِـــي عُـــوَارَا[7]

مِـــــنَ الْخُفُـــرَاتِ لَـــمْ تَفْضَـــحْ أَبَاهَـــا وَلَـــمْ تَرْفَـــعْ لِإِخْوَتِهَـــا شَـــنَارَا

فَمَـــا عَجَـــزَتْ فُكَيْهَـــةُ يَـــوْمَ قَامَـــتْ بِنَصْـــلِ السَّـــيْفِ فَـــانْتَزَعُوا الْخِمَـــارَا

Babanın hayatı üzerine yemin olsun! Haberler (dört bir yana) yayılmakta! Ne iyi komşudur şu 'Uvâraoğullarının kız kardeşi!

O, namusuna düşkün kadınlardandır. Babasının (şanına) leke sürecek davranış sergilememiştir. Kardeşlerinin namuslarına da zarar verecek eylem ortaya koymamıştır.

Fukeyhe, kılıcı çektiği ve (es-Suleyk b. es-Suleke'yi yakalamaya çalışan adamlar da Fukeyhe'nin) peçesini çıkarıp attıkları gün pes etmedi.[8]

Beyitlerden de anlaşılacağı üzere Bekr b. Vâil kabilesine mensup adamlar, Fukeyhe'ye sığınan es-Suleyk b. es-Suleke'yi yakalamaya çalıştıkları sırada arbede yaşanmıştır. Bu sırada Fukeyhe'nin peçesini çekerek atmışlardır. Bunun üzerine Fukeyhe, yüksek sesle kardeşlerini ve çocuklarını yardıma çağırmıştır. Onlar da Fukeyhe'nin yardımına koşmuşlar ve saldırganları bozguna uğratmışlardır.[9] Böylece es-Suleyk b. es-Suleke, Fukeyhe tarafından koruma altına alınmış ve hayatta kalması sağlanmıştır.

Câhiliye Devri Arap toplumunda karı-koca ilişkisi bağlamında kadın, tahmin edilenin ötesinde özgürlüğe sahip olmuştur.[10] Söz gelimi evleneceği müstakbel kocayı seçme[11] ve evlendikten sonra sorun çıkması durumunda boşama hakkını elinde tutmuştur.[12] Örnek vermek gerekirse Cüşem kabilesinin lideri Düreyd b. es-Sımme (öl. 630) meşhur kadın şair el-Hansâ'ya (öl. 50/680) evlenme teklif etmiş ancak el-Hansâ bu teklifi geri çevirmiştir.[13] Özgür kadının sahip olduğu hatırı sayılır konum sebebiyle Câhiliye insanı baba tarafından gelen soyla övündüğü kadar anne soyuna nispet edilmeyi de kendisi için övünç vesilesi görmüştür.[14] Söz gelimi; İbn ez-Zîbe künyesiyle meşhur olan Câhiliye şairi[15] Rabî'a b. 'Abdi Yâlîl (öl. ?/?) annesi ez-Zîbe'ye nispet edilmekle övünmüş ve beyitte şöyle demiştir:

إِنِّـــــي لِمَـــــنْ أَنْكَرَنِـــــي ابْـــــنُ الذِّيبَـــــة كَرِيمَـــــةٌ عَفِيفَـــــةٌ مَنْسُـــــوبَة

Beni tanımayan kimse bilsin ki ben ez-Zîbe'nin oğluyum. Saygın, iffet sahibi ve asil (ez-Zîbe'nin oğlu).[16]

Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın (öl. 609) babası Ebû Sulmâ Rabî'a b. Rabâh (öl. ?) ve Ebû Umâme Nâbiga ez-Zubyânî (öl. 604) gibi bazı şairler tarafından benimsenen künyeler de Câhiliye toplumunda kadının sahip olduğu hatırı sayılır konuma işaret etmektedir. Kabilenin

---

6 es-Suleyk b. Seleke, *es-Suleyk b. es-Seleke* a*ḥ*bâruhû *ve şi'ruh*, thk. Ḥamîd Âdem Ṣuveynî vd. (Bağdat: Maṭba'atu'l-'Ânî, 1984), 54.

7 Beyitte yer alan 'Uvâroğulları, 'Ukâbeoğulları kabilesinin alt koludur. bk. Ebû Bekr Muḥammed b. el-Ḥasen b. Dureyd, *el-İştiḳâḳ,* thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1991), 357.

8 Ebû Ca'fer Muḥammed b. Ḥabîb, *Kitâbu'l-Muḥabbar,* thk. Else Lichten-Stetter (Haydarâbâd: Maṭba'atu Cem'iyyeti Dâirati'l-Ma'ârifi'l-'Oṣmâniyye, 1942), 434.

9 İbn Ḥabîb, *Kitâbu'l-Muḥabbar,* 434.

10 Ḥasen İbrâhîm Ḥasen, *Târîḫu'l-İslâm*, 1/56.

11 el-İṣfehânî, *Kitâbu'l-aġânî,* 15/54.

12 el-İṣfehânî, *Kitâbu'l-aġânî*, 17/275.

13 el-İṣfehânî, *Kitâbu'l-aġânî,* 15/54; Tumâḍır bnt. 'Amr el-Ḫansâ, *Dîvân,* thk. Ḥamdo Ṭammâs (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2004), 6.

14 'Ali el-Hâşimî, *el-Mer'etu fi'ş-şi'ri'l-câhilî*, 55.

15 Ḫayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 2002), 3/16.

16 Muḥammed b. Ḥabîb, *Kitâbu men nusibe ilâ ummihî mine'ş-şu'arâ',* thk. eş-Şennâvî Muḥammed Sâliḥ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1990), 57, 58.

kayda değer hasletleriyle övünüldüğü şiirlere özellikle kadın temalı girişle başlanmış olması da bu durumu destekler mahiyettedir.

Câhiliye Devri Arap toplumunda kadın, erkeğin namusu sayılmıştır. Bu sebeple kadının düşman tarafından ele geçirilmesi kadar Câhiliye insanının rencide olduğu başka bir husus söz konusu değildir. Bu bakımdan düşman tarafından ele geçirilen kadını kurtarmak amacıyla imkânlar seferber edilmiş ve kadın uğrunda savaşlar yapılmıştır.[17]

Öte yandan kadınlar, erkeklerle birlikte savaşlara katılmışlar, savaşçıların motivasyonlarını yükseltmişler, onları düşmandan intikam almaya teşvik etmişler[18] ve ölenlerin ardından ağıtlar yakmışlardır.[19]

Câhiliye Devri Arap toplumunda kadın, genellikle ev işleriyle uğraşmış, çocuklarla ilgilenmiş, yemek pişirmiş, süt sağmış, kıyafet yıkamış, derilerden kıyafet dikmiş,[20] hastalarla ilgilenmiş ve ziraat işleriyle uğraşmıştır. Elit tabakaya mensup ailelerde bu türden işler hizmetçiler ve câriyeler tarafından yapılmıştır.[21]

Câhiliye Devri Arap toplumunu oluşturan diğer kadın sınıfı câriyelerdir. Câriyeler genel olarak savaşlarda veya baskınlarda düşman kabileden ele geçirilen kadın esirlerdir. Savaşlarda ve baskınlarda düşmanı psikolojik olarak yıpratmak amacıyla düşman kabileden mümkün olduğunca çok sayıda kadın ve çocuk ele geçirmek özellikle hedefe alınmıştır. Civar kabilelerden ve ülkelerden köle pazarına sevk edilen câriyeler de söz konusudur.[22] Câriyeler, efendilerinin evlerinde hizmetçilik yapmışlar ve odun toplama ve hayvan otlatma gibi beden gücüne dayalı işlerde çalıştırılmışlardır.[23] İçki satılan yerlerde şarkı söyleyen câriyeler olduğu gibi ücret karşılığında fuhuş yapmaya zorlananlar da söz konusu olmuştur.[24]

Câhiliye Devri Arap toplumunda sıkça yaşanan savaşlarda ve çatışmalarda daha çok erkekler ölüme maruz kaldıklarından kadın sayısı erkeklere kıyasla fazla olmuştur. Bu sebeple erkekler, diledikleri sayıda kadınla neslin devamı için evlenebilmişlerdir.[25] Kumalar arasında kıskanma ve çekememe gibi hususlar kaçınılmaz olsa da genel anlamda karı-koca ilişkileri saygı esasına dayalı olarak gelişmiştir.[26] Kadın, kocasına şefkatle yaklaşmış ve hayatını tehlikeye atacak durumlardan uzak durması için kocaya nasihatlerde bulunmuştur. Kocanın fütursuzca mal harcaması durumunda kocaya uyarıda bulunmuş ve gerektiğinde kocayı paylamıştır.[27] Söz gelimi; el açıklığıyla meşhur şair Hâtim et-Tâî (öl. 579) pek fazla mal harcamış olması sebebiyle eşi Nevâr tarafından azarlanmış ve bu vesile ile on altı beyitten oluşan bir şiir söylemiştir. Beyitlere şu ifadelerle başlamıştır:

مَهْـــلاً نَـــوَارُ، أَقِلِّـــي اللَّـــوْمَ وَالْعَـــذَلَا، وَلَا تَقُـــولِي لِشَـــيْءٍ فَـــاتَ، مَـــا فَعَـــلَا؟

وَلَا تَقُـــولِي لِمَـــالٍ، كُنْـــتُ مُهْلِكَـــهُ، مَهْـــلاً، وَإِنْ كُنْـــتُ أُعْطِـــي الْجِـــنَّ وَالْخَـــبَلَا

Yavaş ol Nevâr! Azarı ve paylamayı biraz azalt. Olmuş bitmiş bir şey için "Ne yaptı?" deme.

---

17 'Ali el-Hâşimî, *el-Mer'etu fi'ş-şi'ri'l-câhilî*, 56.
18 'Ali el-Hâşimî, *el-Mer'etu fi'ş-şi'ri'l-câhilî*, 72.
19 el-Ḫansâ, *Dîvân,* 18.
20 'Ali Cevâd, *el-Mufaṣṣal fî târîḫi'l-'Arab ḳable'l-İslâm* (Bağdat: Câmi'atu Baġdâd, 1993), 4/616.
21 'Ali el-Hâşimî, *el-Mer'etu fi'ş-şi'ri'l-câhilî*, 69, 70.
22 Yûsuf Ḫalîf, *eş-Şu'arâu'ş-ṣa'âlîk fi'l-'Aṣri'l-câhilî* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1966), 106.
23 el-Ḥûfî, *el-Mer'etu fi'ş-şi'ri'l-câhilî*, 503.
24 el-Ḥûfî, *el-Mer'etu fi'ş-şi'ri'l-câhilî*, 506; Yaḥyâ el-Cebbûrî, *el-Câhiliyye muḳaddimetun fi'l-ḥayâti'l-'Arabiyye li dirâseti'l-edebi'l-câhilî* (Bağdat: Maṭba'atu'l-Ma'ârif, 1968), 74.
25 'Umar Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (Beyrut: Dâru'l-'İlm Li'l-Melâyîn, 1981), 1/60.
26 el-Mufaḍḍal b. Muḥammed b. Ya'lâ b. 'Âmir b. Sâlim eḍ-Ḍabbî, *el-Mufaḍḍaliyyât*, thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir vd. (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1942), 161, 162.
27 Ḥuseyn'Aṭvân, *Muḳaddimetu'l-ḳaṣîdeti'l-'Arabiyye fi'ş-ş'iri'l-Câhilî* (Kahire: Dâru'l-Ma'rife, 1970), 158.

(Geçmişte) harcadığım bir mal için (bunu) söyleme. Yavaş ol! Cinlere ve şeytana vermiş olsam bile.[28]

Benzer biçimde kadın, kocaya sadık kalmış ve kocanın sırdaşı olmuştur. Aynı zamanda koca eve döndüğünde rahat etmesi için imkânları seferber etmiştir. Şair Alkame (öl. 3/625) beyitte bu duruma işaret etmiş ve şöyle demiştir:

إِذَا غَـــابَ عَنْهَـــا الْبَعْـــلُ لَـــمْ تُفْـــشِ سِـــرَّهُ، وَتُرْضِـــي إِيَـــابَ الْبَعْـــلِ حِـــينَ يَـــؤُوبُ

Kocasının gıyabında sırrını ifşa etmez. Koca (eve) döndüğünde bu münasebetle kocayı memnun eder.[29]

2. Hz. Peygamber Döneminde Kadının Konumu

İslâm medeniyeti, İslâm prensipleri üzerine tesis edilmiştir. Fıtrat dini olan İslâm, toplumun diğer yarısını oluşturan kadını din eksenli değerlendirmiş ve onu daha da hatırı sayılır konuma yükseltmiştir. Söz gelimi; Câhiliye Devri Arap toplumunda bazı zamanlar kadın, düşman tarafından ele geçirilmesi sonucunda erkeğin namusuna zarar getirebileceği düşüncesiyle henüz çocuk yaşta iken diri diri toprağa gömülmüştür.[30] Benzer biçimde Câhiliye Devri Arap toplumunda vefat eden kimsenin geride bıraktığı eşi, miras olarak en büyük oğlun tasarrufuna geçmiştir. Bu durumda en büyük oğul, üvey annesini nikâhı altına alma hakkına sahip olmuştur. Üvey annesini gerektiğinde yüz üstü bırakmış, ona infakta bulunmamış ve ölünceye kadar dilediği gibi tasarrufunda kullanmıştır.[31] İslâm dini fıtrata aykırı olan bu türden yaklaşımları yasaklamış ve "Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır."[32] buyurarak kadının erkek ile eşit olduğunu deklare etmiştir. Kadına önem verilmesini, ona şefkatle yaklaşılmasını ve koca vefat ettikten sonra yeniden evlenmesine mâni olunmamasını emretmiştir.[33] İslâm dini, evli kadının necip evlat doğurması amacıyla asil soya mensup yabancı erkekle birlikte olmasını meşru sayan ve çok sayıda erkeğin tek bir kadınla ilişkiye girmesini normal karşılayan Câhiliye anlayışının doğurduğu çarpık nikâh çeşitlerine de yasak getirmiştir.[34] Yine İslâm dini, kadına miras hakkı tanımış ve sahip olduğu mallarda tasarrufta bulunma imkânı sağlamıştır.[35] Hz. Âişe (öl. 58/68) örneğinde görüleceği üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde kadın, toplumun bilinçlendirilmesinde ve ilmin yaygın hale getirilmesinde aktif rol oynamıştır. Aynı zamanda kadın, erkeklerle birlikte savaşlara katılmış, savaşçıları düşman karşısında sebat etmeye teşvik etmiş, yaraları sarmış ve savaşçılara su taşımıştır.[36] Söz gelimi; Âtike bnt. Abdilmuttalib (öl. ?) Müslüman savaşçıları düşman karşısında sebat etmeye ve sabırlı olmaya teşvik etmiş ve Bedir Savaşı'nı örnek göstererek bu hususta ihmali olanları paylayıcı mahiyette şunları söylemiştir:

هَـــلَّا صَـــبَرْتُمْ لِلنَّبِـــيِّ مُحَمَّـــدٍ بِبَـــدْرٍ وَمَـــنْ يَغْـــشَ الْـــوَغَى حَـــقُّ صَـــابِرِ

أَتَـــاكُمْ بِمَـــا جَـــاءَ النَّبِيُّـــونَ قَبْلَـــهُ وَمَـــا ابْـــنُ أَخِـــي الْبَـــرُّ الصَّـــدُوقُ بِشَـــاعِرِ

سَـــيَكْفِي الَّـــذِي ضَـــيَّعْتُمُ مِـــنْ نَبِـــيِّكُمْ وَيَنْصُـــرُهُ الْحَيَّـــانِ عَمْـــرٌو وَعَـــامِرُ

[28] Hâtim b. 'Abdullâh eṭ-Ṭâî, *Dîvânu Ḥâtim eṭ-Ṭâî,* thk. Aḥmed Reşâd (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2002), 39.
[29] eḍ-Ḍabbî, *el-Mufaḍḍaliyyât*, 391.
[30] Naḥl 16/58, 59.
[31] Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân,* thk. 'Abdullâh Maḥmûd Şahhâte (Beyrut: Muessesetu't-Târîḫi'l-İslâmî, 2002), 1/364.
[32] Baḳara 2/228; Nisâ 4/19; Naḥl 16/97.
[33] Yaḥyâ el-Cebbûrî, *el-Câhiliyye muḳaddimetun fi'l-ḥayâti'l-'Arabiyye li dirâseti'l-edebi'l-câhilî,* 74.
[34] Muḥammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm b. el-Muğîra el-Cu'fî el-Buḫârî, *el-Câmi'u'ṣ-ṣahîh*, thk. Muḥibbuddîn el-Ḫaṭîb vd. (Kahire: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1400), Kitâbu'n-Nikâḥ, 36. (3/369, 370).
[35] en-Nisâ 4/7.
[36] Aḥmed Zekî Yemânî, *el-İslâm ve'l-mer'eh* (London: Muessesetu'l-Furḳân li't-Turâṣi'l-İslâmî, 2004), 49.

Bedir'de Peygamber Muhammed için sabretmez miydiniz? Kim kargaşanın (ortasına) atılırsa (zafer elbet) sabredenin hakkı olur.

(Peygamber) size kendisinden önceki peygamberlerin getirdiği (vahiyle) geldi. Kardeşimin, iyi ve pek doğru sözlü oğlu şair değildir.

Peygamberinizden kaçırdığınız (fırsat ve pişmanlık) size yetecektir. 'Amr ile 'Âmir mahalleleri[37] onu destekleyecektir.[38]

Benzer biçimde kadın, savaş meydanlarında şehit düşenlerin ardından ağıtlar yakmış ve mersiyeler okumuştur. Söz gelimi; Safiyye bnt. Abdilmuttalib (öl. 20/641) Uhud'da şehit düşen kardeşi Hz. Hamza'nın (öl. 3/625) ardından okuduğu ve yüreğini sızlatan acıları yansıttığı sekiz beyitlik mersiyeye şu ifadelerle başlamıştır:

أَسَـــــائِلَةٌ أَصْـــــحَابَ أُحْـــــدٍ مَخَافَـــــةً، بَنَـــاتُ أَبِـــي مِـــنْ أَعْجَـــمٍ وَخَبِيـــرِ؟

فَقَـــالَ الْخَبِيـــرُ إِنَّ حَمْـــزَةَ قَـــدْ ثَـــوَى وَزِيـــرُ رَسُـــولِ اللَّهِ خَيْـــرُ وَزِيـــرِ

Babamın kızları endişeyle sormakta mıdır bilene bilmeyene Uhud'un ashabına?

Bileni şöyle dedi: "Hamza toprağa verildi. Allah Resûlü'nün veziri olan en hayırlı vezir."[39]

İslâm dini, kadını sevgi ve muhabbet duygularıyla kuşatılan aile yapısı içerisinde erkeğin huzur bulacağı sığınak olarak tanımlamıştır.[40] Bir başka ifade ile kadın ve erkekten her biri diğerinin koruyucusu ve örtüsü olarak telakki edilmiştir.

3. İslâm'ın Erken Dönemi Arap Şiirinde Eş Olarak Kadın

İslâm dininin ortaya çıkmasıyla birlikte Câhiliye Dönemi'nde yaygın olan şiir temaları İslâm prensipleriyle örtüşecek biçimde yeniden düzenlenmiş veya tamamen terk edilmiştir.[41] Söz gelimi; edepsizlik içeren gazel, yalana dayalı övünme, içkiye, kumara ve şirke teşvik, insan onurunu zedeleyici türden hiciv, mübalağalı övgü, ölünün ardından elbise parçalayarak ve dövünerek ağıt yakma ve zamanı boşa harcama dışında amacı olmayan salt eğlence içerikli temalar yasaklanmıştır.[42] Buna mukabil İslâm dönemi şiirlerine konu edilen övgü, özür dileme, mersiye, hiciv ve övünme türünden genel temalar İslâm prensipleriyle uyumlu olacak biçimde yeniden düzenlenmiştir.[43] Kuşkusuz bir eş olarak kadın algısının da erken dönem İslâm şiirlerine yansımaları İslâm prensipleriyle örtüşecek türden olması beklenecek bir durumdur. Ulaşılabilen kaynaklarda döneme ait şiirlerde eş olarak kadın algısını karı-koca ilişkisi, kocadan yakınma, sadakatsiz kocadan intikam alma, kocaya özlem duyma, boşanma ve sonrası ve kocaya mersiye okuma başlıkları altında ele almak mümkün gözükmektedir.

3.1. Karı-Koca İlişkisi

İslâm dini, karı-koca ilişkilerinin sevgi, saygı ve merhamet esasları üzerine inşa edilmesini önemsemektedir. Zira fıtrat gereği eşler, sevgi ve merhamet duygularıyla sükûnet bulacaklar ve uyumlu hale geleceklerdir. Yüce Allah bu bağlamda şöyle buyurmuştur:

---

37 Beyitte yer alan 'Amr ve 'Âmir mahalleleri ile 'Amr b. 'Avf ve 'Âmir b. Luey kabileleri kastedilmektedir. Her iki kabileye mensup Müslüman savaşçılar Bedir savaşına katılmışlar ve Allah Resûlü'nü var güçleriyle desteklemişlerdir. bk. Ebû Muḥammed 'Abdulmelik b. Hişâm, *Sîretu'n-Nebi*, thk. Mecdî Fetḥî es-Seyyid (Tanta: Dâru'ṣ-Ṣaḥâbe li't-Turâṣ, 1995), 2/364-367.

38 Aḥmed b. 'Abdillâh Aḥmed b. İsḥâḳ b. Mehrân Ebû Nu'aym el-İṣfahânî, *Ma'rifetu'ṣ-ṣaḥâbe,* thk. 'Âdil b. Yûsuf el-'Azzâzî (Riyad: Dâru'l-Vaṭan li'n-Neşr, 1998), 5/3399.

39 İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebi*, 3/146.

40 er-Rûm 30/21.

41 Sirâcuddîn Muḥammed, *el-Medîḥ fi'ş-şi'ri'l-'Arabî* (Beyrut: Dâru'r-Râtibi'l-Câmi'iyye, ts.), 18.

42 Muḥammed 'Abdu'l-Mun'im Ḫafâcî, *el-Ḥayâtu'l-edebiyye ba'de ẓuhûri'l-İslâm* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1990), 209; Ravân Muḥammed Âtî, *el-Mer'etu fi'ş-şi'ri beyne'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm* (Riyad: Dâru's-Sumey'î, 2012), 54.

43 Velîd Ḳaṣṣâb, *en-Naẓratu'n-nebeviyye fî naḳdi'ş-şi'r* (el-'Ayn: el-Mektebetu'l-Ḥadîṯe, 1988), 47.

"Kaynaşmanız için size kendi (cinsinizden) eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peyda etmesi de O'nun (varlığının) delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır."[44]

İslâm'ın erken dönemi Arap şiirinde eşler arasındaki ilişkinin karşılıklı sevgi ve merhamet duygularına dayalı olduğuna işaret eden beyitlere rastlanmaktadır. Hz. Ebû Bekir'in (öl. 13/634) oğlu Abdullah'a (öl. 11/632-633) nispet edilen beyitler bu duruma örnek gösterilecek mahiyettedir. Abdullah, eşi Âtike bnt. Zeyd'e (öl. 40/660) ileri boyutta sevgi beslemektedir. Ne var ki eşine olan sevgisi onun Allah yolunda savaşlara katılmasını, geçimini temin etmesini ve ticaretle uğraşmasını sekteye uğratacak boyuttadır.[45] Bir defasında pazar yerinde eşiyle ilgilenirken Cuma namazını kaçırmıştır. Hz. Ebû Bekir, Abdullah'ın yanına gelmiş ve Cuma namazını kılıp kılmadığını sormuştur. Abdullah "Namazı kıldılar mı ki?" diye karşılık vermiştir. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Abdullah'a dönmüş ve "Âtike seni işten güçten alıkoydu ve farz namazları eda etmene de mâni oldu. Âtike'yi boşa" diyerek eşini boşamasını istemiştir. Abdullah istemese de eşini ric'î talakla[46] boşamıştır. Ne yazık ki artık hayatı kararmıştır.[47] Bir gece Hz. Ebû Bekir, evin terasında namaz kılarken Abdullah'ın şu beyitleri okuduğunu işitmiştir:

أَعَاتِكُ! لَا أَنْسَاكِ مَا ذَرَّ شَارِق ... وَمَا نَاحَ قُمْرِيُّ الْحَمَامِ الْمُطَوَّقُ

أَعَاتِكُ! قَلْبِي كُلَّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ ... إِلَيْكِ بِمَا تُخْفِي النُّفُوسُ مُعَلَّقُ

وَلَمْ أَرَ مِثْلِي طَلَّقَ الْيَوْمَ مِثْلَهَا ... وَلَا مِثْلَهَا فِي غَيْرِ جُرْمٍ تُطَلَّقُ

لَهَا خُلُقٌ جَزْلٌ، وَرَأْيٌ وَمَنْصِبٌ ... وَخَلْقٌ سَوِيٌّ فِي الْحَيَاءِ وَمَصْدَقُ

Ey Âtike! Güneş (doğudan) doğduğu süre seni unutmam. Halka boyunlu kumru da şakıdığı süre (seni unutmam).

Ey Âtike! Kalbim her gün ve gece gönüllerin gizlediği sırlarla sana tutkundur.

Bugün (Âtike'nin) benzerini benim gibisinin boşadığını görmedim. Benzerinin suçsuz yere boşandığını da.

Onun güzel ahlâkı, isabetli görüşü, (hatırı sayılır) konumu, utangaçlıkta kusursuz yaratılışı ve dürüstlüğü söz konusudur.[48]

Hz. Ebû Bekir, Abdullah'ın haline acımış ve Abdullah'a Âtike'yi nikahına geri almasını emretmiştir. Abdullah, sevincinden adeta uçmuş ve Eymen adındaki kölesini Allah için azat etmiştir. Ardından Âtike'nin bulunduğu eve koşar adım gitmiş ve şunları söylemiştir:

أَعَاتِكُ! قَدْ طُلِّقْتِ فِي غَيْرِ رِيبَةٍ ... وَرُوجِعْتِ لِلْأَمْرِ الَّذِي هُوَ كَائِنُ

كَذَلِكَ أَمْرُ اللَّهِ غَادٍ وَرَائِحٌ ... عَلَى النَّاسِ فِيهِ أُلْفَةٌ وَتَبَايُنُ

وَمَا زَالَ قَلْبِي لِلتَّفَرُّقِ طَائِراً ... وَقَلْبِي لِمَا قَدْ قَرَّبَ اللَّهُ سَاكِنُ

لِيَهْنِكِ أَنِّي لَا أَرَى فِيكِ سُخْطَةً ... وَلَيْسَ لِوَجْهٍ زَانَهُ اللَّهُ شَائِنُ

---

44 er-Rûm 30/21.

45 'İzzuddîn b. el-Eşîr Ebi'l-Ḥasen 'Ali b. Muḥammed el-Cezerî, *Usdu'l-ġâbe fî ma'rifeti'ṣ-ṣahâbe*, thk. eş-Şeyḫ 'Ali Muḥammed Mu'avvaḍ vd. (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.), 7/181; 'Umar Rıdâ Keḥḥâle, *A'lâmu'n-nisâ'* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1959), 3/201.

46 Ric'î ṭalâḳ, erkeğin yeni nikah akdine gerek kalmadan iddet süresi içinde eşine dönebildiği boşamadır. bk. H. İbrahim Acar, "Talâḳ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/496-500.

47 'Ali b. Burhânuddîn el-Ḥalebî, *İnsânu'l-'uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn* (Kahire: el-Matba'atu'l-Ezheriyye, 1932), 3/268.

48 el-Cezerî, *Usdu'l-ġâbe*, 7/181.

Ey Âtike! (Ortada seni boşamayı gerektirecek bir) şaibe olmaksızın boşandın. Takdirde olan buyruk gereği de geri alındın.

Yüce Allah'ın kullar üzerindeki takdiri de böyledir. Ülfet ve uzaklaşma (arasında) gider gelir.

Ayrı düşmüş (olmamız) sebebiyle kalbim hâlâ (yerinden) uçmakta. Kalbim Yüce Allah'ın yaklaştırdığı (takdir) sebebiyle de sakin.

Öfkelenmeyi (gerektirecek bir davranış) görmüyorum sende. Tebrikler sana. Kusur olmaz ki Yüce Allah'ın süslediği bir çehrede.[49]

Beyitleri dinleyen Âtike, tereddüt etmeden kocasına dönmüş ve mutlu günlere yeniden kavuşmuşlardır.[50]

Rivayet ve beyitler, Abdullah ile eşi Âtike arasındaki sevgi ve saygı esasına dayalı karı-koca ilişkilerinin boyutları hakkında ipuçları vermektedir. Abdullah'ı, eşine bu denli sevgiyle bağlayan gerekçenin, eşinde bulunan fiziksel güzelliğin yanı sıra, üstün ahlâk, isabetli karar verebilme, saygınlık, utangaçlık ve dürüstlük gibi takdire şayan özellikler olduğu anlaşılmaktadır. Hal böyle olmakla birlikte söz konusu özellikler, Allah yolunda savaşa katılmama ve Allah'a ibadet hususunda ihmalkâr davranma gibi kocayı İslâm prensiplerine muhalif davranışlara sevk etmesi durumunda karı-koca arasındaki sevgi bağlarına itibar edilmediği ve eşi boşamaya zorlayacak yaptırımların uygulandığı görülmektedir.

İslâm'ın erken dönemi Arap şiirinde kocayı ve diğer aile bireylerini koruma içgüdüsüyle hareket eden kadın örneğine de rastlanmaktadır. Bu duruma Abdullah b. Cahş'a (öl. 3/625) ait olduğu öne sürülen beyitler örnek gösterilebilir. Abdullah b. Cahş, Allah ve Resûlü uğruna Mekke'den Medine'ye hicret etmek üzere hazırlık yapma aşamasındadır. Bu sırada Medine'de salgın hastalık baş göstermiştir.[51] Bu sebeple eşi Ümmü Ahmed, şairi ve diğer aile bireylerini koruma içgüdüsüyle hareket etmiş ve kocasına Medine dışında başka yerlere hicret etmeleri teklifinde bulunmuştur. Abdullah b. Cahş ise Allah Resûlü'ne yaptıkları biat doğrultusunda Medine'ye hicret etmek durumunda olduklarını ve Allah'ın dilemesi karşısında yapacakları bir şeyleri bulunmadığını öne sürmüştür. Abdullah b. Cahş, teslimiyet örneği sergilediği bu durumu beyitlere yansıtmış ve şöyle demiştir:

لَمَّـــــا رَأَتْنِـــــي أُمُّ أَحْمَـــــدَ غَـادِيـــــًا ... بِذِمَّـــةِ مَـــنْ أَخْشَـــى بَغَيْـــبٍ وَأَرْهَـــبُ

تَقُـــولُ فَإِمَّـــا كُنْـــتَ لَا بُـــدَّ فَاعِـــلًا ... فَيَمِّـــمْ بِنَـــا البُـــلْدَانَ، وَلْتَنْـــأَ يَثْـــرِبُ

فَقُلْـــتُ لَهَـــا: بَـــلْ يَثْـــرِبُ الْيَـــوْمَ وَجْهُنَـــا ... وَمَـــا يَشَـــاءُ الـــرَّحْمَنُ فَالْعَبْـــدُ يَرْكَـــبُ

إِلَـــى اللَّهِ وَجْهِـــي وَالرَّسُـــولِ وَمَـــنْ يُقِـــمْ ... إِلَـــى اللَّهِ يَـــوْمًا وَجْهَـــهُ لَا يُخَيَّـــبُ

فَكَـــمْ قَـــدْ تَرَكْنَـــا مِـــنْ حَمِـــيمٍ مُنَاصِـــحٍ ... وَنَـاصِحَـــةٍ تَبْكِـــي بِـــدَمْعٍ وَتَنْـــدُبُ

تَـــرَى أَنَّ وِتْـــراً نَأْيُنَـــا عَـــنْ بِـــلَادِنَا ... وَنَحْـــنُ نَـــرَى أَنَّ الرَّغَـــائِبَ تُطْلَـــبُ

وَرِعْنَـــا إِلَـــى قَـــوْلِ النَّبِـــيِّ مُحَمَّـــدٍ ... فَطَـــابَ وُلَاةُ الْحَـــقِّ مِنَّـــا وَطُيِّبُـــوا

نَمُـــتُّ بِأَرْحَـــامٍ إِلَـــيْهِم قَرِيبَـــةً ... وَلَا قُـــرْبَ بِالْأَرْحَـــامِ إِذْ لَا نُقَـــرَّبُ

Ümmü Ahmed, gıyabında korktuğum ve ürktüğüm (Peygamber'e verilen) söz sebebiyle;

Şunu demeye koyuldu: "İlla da yapman gerekiyorsa bizi başka diyarlara götür de Yesrib uzakta kalsın."

---

49 Keḥḥâle, *A'lâmu'n-nisâ'*, 3/202.

50 Nebîl Ḫâlid Ebû 'Ali, *Şâ'irâtu 'Aṣri'l-İslâmi'l-Evvel dirâse naḳdiyye* (Kahire: Dâru'l-Ḥaram li't-Turâṣ, 1998), 46.

51 el-Buḫârî, *el-Câmi'u'ṣ-Ṣahîh*, Kitâbu Faḍâili'l-Medîne, 11. (2/26.)

Ben de kendisine dedim ki: "Bilakis Yesrib'edir bugün yönelişimiz. (Zira) Rahmân ne dilerse kul oraya yönelir.

Allah'adır yönelişim ve de Peygamber'e. Kim yüzünü bir gün Allah'a çevirirse elbet boşa çıkarılmaz beklentileri.

Biz de bu yüzden geride bıraktık nice nasihat veren can dostu. Ve tavsiyede bulunan, gözyaşı akıtarak ağlayan ve dövünen nice kadını.

(Yurdumuzu terk etmektense bizi hicrete zorlayanlardan) intikam almaya hakkımız olduğunu öne süren[52] (nice kadını). Biz de (Allah yolunda hicret edenlere vaat edilen) nimetleri arzuladığımız için (hicret ettiğimizi) öne süreriz.

Biz ise Peygamber Muhammed'in sözüne uyduk. (Böylece) hakseverlerimiz (hem) memnun kaldılar hem (de) hoş tutuldu gönülleri.

(Kureyşlilerle) akrabalık bağlarıyla yakından bağlıyız. (Ne var ki Kureyşlilere İslâm kardeşliğiyle) yakınlaştırılmaz isek, bize hiçbir akrabalık bağı yakın değildir.[53]

Beyitlerden de anlaşılacağı üzere kocasını ve diğer aile bireylerini koruma içgüdüsüyle hareket eden Ümmü Ahmed, Medine'de baş gösteren salgın hastalık sebebiyle Abdullah b. Cahş'a Medine dışında başka bir yere hicret etmeleri teklifinde bulunmaktadır. Kocası ise eşinin endişesini gidermeye çalışmakta ve Allah Resûlü'ne yaptığı biat doğrultusunda hicret ettiklerini, dolayısıyla Yüce Allah'ın dilediği akıbetten kaçışın olmayacağını belirtmektedir. Ümmü Ahmed kocasının sözleriyle ikna olmuş ve kocasıyla birlikte Medine'ye hicret etmiştir.[54] Kuşkusuz bütün bunlar karı-koca arasındaki ilişkilerin sevgi ve saygı esasına dayalı olduğuna işaret etmektedir.

3.2. Kocaya Özlem Duyma

Sefere çıkma ve fetih ordularına katılma gibi nedenlere dayalı olarak eşler kısa veya uzun süre birbirlerinden ayrı kalabilmişlerdir. Fıtrat gereği birbirlerine duygusal olarak bağlı çiftlerin ayrı düştükleri durumlarda sevdiklerine özlem duymaları ve acılarını beyitlere yansıtmaya çalışmaları beklenecek bir durumdur. İslâm'ın erken dönemi Arap şiirinde de ayrı düşen kadının kocaya özlem duyduğu ve kederli halini beyitlere yansıttığı bir örneğe rastlanmaktadır. Hz. Ömer tarafından Azerbaycan cihetine fetih amaçlı gönderilen askerler uzun süre ailelerinden ayrı kalmışlardır. Askerdeki kocasına özlem duyan ve yalnızlıktan şikâyet eden bir kadın, duygularını gece yarısı şu ifadelerle beyitlere yansıtmıştır:

تَطَـــاوَلَ هَـــذَا اللَّيْـــلُ تَمْـــرِي كَوَاكِبُـــهْ ... وَأَرَّقَنِـــــي أَنْ لَا ضَـــــجِيعَ أُلَاعِبُـــــهْ

فَـــــوَاللَّهِ لَـــــوْلَا اللَّهُ لَا شَـــــيْءَ غَيْـــــرُهْ ... لَحُـــرِّكَ مِـــنْ هَـــذَا السَّـــرِيرِ جَوَانِبُـــهْ

وَبِـــتُّ أُلَاهِـــي غَيْـــرَ بِـــدْعٍ مُلَعَّـــنٍ ... لَطِيـــفِ الْحَشَـــا لَا يَحْتَوِيـــهِ مُصَـــاحِبُهْ

يُلَاعِبُنِـــي طَـــوْراً وَطَـــوْراً كَأَنَّمَـــا ... بَـــدَا قَمَـــراً فِـــي ظُلْمَـــةِ اللَّيْـــلِ حَاجِبُـــهْ

يُسَـــرُّ بِـــهِ مَـــنْ كَـــانَ يَلْهُـــو بِقُرْبِـــهِ ... يُعَـــاتِبُنِي فِـــي حُبِّـــهِ وَأُعَاتِبُـــهْ

وَلَكِنَّنِـــي أَخْشَـــى رَقِيبـــاً مُـــوَكَّلاً ... بِأَنْفُسِـــنَا لَا يَفْتُـــرُ الـــدَّهْرَ كَاتِبُـــهْ

Bu gece uzadı da uzadı. Yıldızları bir türlü hareket etmez oldu. Uykularımı kaçırdı oynaşacağım bir yatak arkadaşımın (yanımda) bulunmayışı.

---

[52] Beyitte yer alan وتر ifadesi ile baskıcı politika uygulamak suretiyle Müslümanları yurtlarından çıkarmaya zorlayan müşriklerden intikam alma hakkı kastedilmektedir. bk. İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebi*, 2/91.

[53] İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebi*, 2/91; Mehmet Yılmaz, "Sahabe Şiirlerinde Medine'ye Hicret". Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 23/1 (2019), 159, 160.

[54] İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebi*, 2/89, 90.

> Kendisinden başka hiçbir şeyin (bâkî kalmayacağı) Allah (korkusu) olmasa bu karyolanın etrafı Allah'a yemin olsun (çoktan) harekete geçirilmişti.
>
> Geceyi ilk (deneyimi) olmayan ve de itici gelmeyen biriyle gönül eğlendirerek geçirirdim. Kasıkları zarif olan. Partneri kendisini zapt etmeyen.
>
> Benimle oynaştıkça oynaşan. Gecenin karanlığında kaşı adeta ay gibi ortaya çıkan.
>
> Yakınında onunla gönül eğlendireni mutlu olan. Beni aşkı konusunda paylayan. Benim de kendisini payladığım.
>
> Ama ben, bizi gözetlemekle görevli melekten çekinmekteyim. Ömür boyu (amellerimizi) kayıt altına almaktan (bir an olsun) geri durmayan.[55]

Kadın, iç geçirmiş ve: "Evimde tek başıma hissettiğim yalnızlık duygusu, kocamın yanımda bulunmaması ve nafakamın az olması İbn Hattâb'a basit geldi." demiştir. Bu sırada Hz. Ömer, her gece yaptığı gibi Medine caddelerini kontrole çıkmış ve kadının söylediklerine kulak misafiri olmuştur. Sabah olunca kadına bir miktar erzak ve giyecek göndermiştir. Aynı zamanda valisine mektup yazmış ve kadının asker kocasını bekletmeden evine geri göndermesini emretmiştir.[56] Hz. Ömer, bu hadiseden sonra askerlerin dört aydan fazla eşlerinden uzak kalmalarını yasaklamıştır.[57]

Görüleceği üzere kocasından uzakta yalnız yaşamak zorunda kalan kimsesiz kadın, beyitlerde yalnızlıktan yakınmakta ve kocasına olan özlemini dile getirmektedir. Aynı zamanda fıtratında var olan arzularını haram yolla tatmin etmek yerine sabra sarıldığını belirtmektedir. Elbet bütün bunlar kadının takva ehli olduğuna ve İslâm prensiplerini gözettiğine işaret etmektedir.

3.3. Kocadan Yakınma

İnsanoğlu, temelde madde ve ruh olmak üzere iki ana unsurdan oluşmuştur. Yüce Allah, bu bağlamda şöyle buyurmaktadır:

> "O (Allah ki), yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır. Sonra onun zürriyetini dayanıksız bir suyun özünden üretmiştir. Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalpler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz."[58]

Yüce Allah, insanoğluna kendi ruhundan üflemek suretiyle onu diğer yaratılanlardan ayrıcalıklı yaratmıştır. Bir başka ifade ile insanoğlu yaratılış gayesine uygun olacak biçimde "eşref-i mahlûkât" makamına yükseltilmiştir.[59] Ruh unsuru, Yüce Allah'ın bizzat kendisinden bir parça olması sebebiyle duruluğu, idrak etme bilincini ve yüceliği temsil etmektedir. Madde unsuru ise; ruha kıyasla eksikliği ve süflîliği sembolize etmektedir. İnsanoğlu, yapısındaki madde unsuru sebebiyle mütekâmil ruhanî bir hayata ulaşamaz. Zira ruhanî hayat ancak yapılarında madde unsuru bulunmayan meleklere mahsustur. Hal böyle olmakla birlikte insanoğlu, ruhanî hayat yaşamak için çaba sarf etmesi durumunda durulur ve manevî anlamda yücelir. Bu bakımdan insanoğlunun gelişimini fıtrata uygun tamamlaması ve hayatını sağlıklı sürdürebilmesi, yapısındaki madde ve ruh unsurlarının ihtiyaçlarını gidermesiyle direkt orantılıdır. Kuşkusuz bu hususta yapılacak ihmaller telafisi zor sorunları

---

55 Ebû Bekr 'Abdullâh b. Muḥammed b. 'Ubeyd b. Ebi'd-Dunyâ, *el-İşrâf fî menâzili'l-eşrâf,* thk. Necm 'Abdurraḥmân Ḫalef (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1990), 221, 222; Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Şerḥu şevâhidi'l-muġnî*, thk. Muḥammed Maḥmûd b. et-Telâmîd et-Terakkuzî eş-Şinḳîṭî (Kahire: el-Maṭba'atu'l-Behiyye, 1322), 329; Beşîr Yemût, *Ṣâ'irâtu'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm* (Beyrut: el-Maṭba'atu'l-Vaṭaniyye, 1934), 179.

56 İbn Ebi'd-Dunyâ, *el-İşrâf fî menâzili'l-eşrâf*, 222.

57 'İmâduddîn Ebu'l-Fidâ' İsmâîl b. Keşîr, *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-'Aẓîm*, thk. Muṣṭafa es-Seyyid Muḥammed vd. (Cîze: Muessesetu Ḳurṭuba, 2000), 2/ 333.

58 es-Secde 32/7,8,9.

59 el-İsrâ 17/70.

beraberinde getirebilecektir. Söz gelimi; ruhanî hayat yaşamak isteyen kimsenin ifrata kaçarak maddî hayatın devamı için gerekli olan çalışma, yeme, içme ve çoğalma gibi ihtiyaçlardan uzak durması çıkmazlara yol açabilecektir. Bu sebeple fıtrat dini olan İslâm, ruhbanlık anlayışına şiddetle karşı çıkmıştır.[60]

İslâm'ın erken dönemi Arap şiirinde, ruh ve madde unsurlarının ihtiyaçlarını karşılamada dengelerin gözetilmemesi sebebiyle karı-koca arasında sorunlar yaşandığını ve bu durumun kadın tarafından şikâyet konusu edildiğini gösteren beyitlere rastlanmaktadır. İbadete düşkün olması sebebiyle hanımını ihmal eden bir şahsın hanımı tarafından Hz. Ömer'e şikâyet edildiği beyitler bu duruma örnek gösterilecek mahiyettedir. Hz. Ömer'in meclisine bir kadın gelmiş ve Halife'ye şöyle demiştir: "Kocamdan daha faziletli kimse görmedim. Zira kocam, gecesini ibadetle gündüzünü de oruç tutarak geçirmektedir. Sıcak günde dahi orucunu bozmamaktadır." Hz. Ömer, kadının bir şeyleri ima etmeye çalıştığını fark etmemiş ve: "Senin gibi bir kadın hayırdadır." buyurmuştur. Bunun üzerine kadın mahcup olmuş ve oradan ayrılmıştır. O sırada mecliste bulunan Ka'b b. Suver el-Ezdî (öl. 36/656),[61] Hz. Ömer'e kadının, kocası tarafından ihmal edildiğini ve kocasından şikâyetçi olduğunu ima etmeye çalıştığını söylemiştir. Hz. Ömer kadını geri çağırmış ve kadına meramını açıkça ifade edebileceğini zira hakikati dile getirmesinde sakınca bulunmadığını söylemiştir. Bunun üzerine kadın genç bir bayan olduğunu ve her kadın gibi kendisinin de bazı şeyleri arzuladığını dile getirmiştir. Hz. Ömer, kadının kocasını huzuruna çağırmış ve Kâ'b b. Suver el-Ezdî'den karı-koca arasındaki sorunu karara bağlamasını istemiştir. Kâ'b b. Suver el-Ezdî, kararını kocanın üç gün ve üç geceyi ibadete bir gün ve bir geceyi de eşine ayıracak biçimde açıklamıştır. Yaşananlar şiir diliyle beyitlere yansıtılmıştır. Müşteki konumdaki kadın, önce Kâ'b b. Suver el-Ezdî'ye yönelmiş ve şu beyitleri okumuştur:

يَـــــــا أَيُّهَـــــــا الْقَاضِـــــــي أَرْشِـــــــدْهُ

أَلْهَـــــى خَلِيلِـــــي عَـــــنْ فِرَاشِـــــي مَسْـــــجِدُه

زَهَّـــــــدَهُ فِـــــــي مَضْـــــــجَعِي تَعَبُّـــــــدُه

نَهَـــــــارَهُ وَلَيْلَـــــــهُ مَـــــــا يَرْقُـــــــدُه

وَلَسْـــــتُ فِـــــي أَمْـــــرِ النِّسَـــــاءِ أَحْمَـــــدُه

فَـــــامْضِ الْقَضَـــــا يَـــــا كَعْـــــبُ، لَا تُـــــرَدِّدُ

Ey Kadı (Efendi)! Ona doğruyu göster.

Sevgili (kocamı) yatağımdan secdesi alıkoydu.

Aşırı ibadet tutkusu el çektirdi döşeğimden.

Gecesinde gündüzünde uyumamakta (döşeğimde).

Kadınlar konusunda övmemekteyim onu.

Hadi (artık) kararı ver ey Kâ'b! Uzatma (lafı).[62]

Ardından sanık konumundaki koca, eşi tarafından öne sürülen iddialara şu karşılığı vermiştir:

إِنِّـــي امْـــرُؤٌ قَـــدْ شَـــفَّنِي مَـــا قَـــدْ نَـــزَلْ

فِـــي سُـــورَةِ النُّـــورِ وَفِـــي السَّـــبْعِ الطُّـــوَلْ

[60] Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Müsned,* thk. Şu'ayb el-Arnaûd vd. (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 2001), 43/71 (No: 25893).

[61] Ka'b b. Suver el-Ezdî, Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken İslâm'a girdiği halde Hz. Peygamber'i görmemiştir. Bu sebeple tabiînin büyüklerinden sayılmıştır. bk. Yûsuf b. 'Abdullâh b. 'Abdulazîz el-Ḳurṭubî en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aṣḥâb*, thk. 'Âdil Murşid (Amman: Dâru'l-A'lâm, 2002), 630.

[62] en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aṣḥâb*, 631.

وَفِـــي الْحَـــوَامِيمِ الشِّـــفَا وَفِـــي النَّحِـــلْ

فَرُدَّهَـــا عَنِّـــي وَعَـــنْ سُـــوءِ الْجَـــدَلْ

(Allah katından) inen (ilahî emirlerin) beni bitirdiği bir kimseyim ben.

Nûr suresinde ve es-Seb'u'ṭ-ṭuvel'de.[63]

Ve de şifa olan Hâ Mîm'lerle (başlayan sûrelerde) ve en-Naḥl sûresinde.

Dolayısıyla (bana yöneltilen ithamlardan) ve anlamsız tartışmadan temize çıkar beni (ey Kadı!)[64]

Kâ'b b. Suver el-Ezdî ise hükmünü şu ifadelerle açıklamıştır:

إِنَّ السَّـــعِيدَ بِالْقَضَـــاء مَـــنْ فَصَـــلْ

وَمَـــنْ قَضَـــى بِـــالْحَقِّ حَقّـــاً وَعَـــدَلْ

إِنَّ لَهَـــا حَقّـــاً عَلَيْـــكَ يَـــا بَعَـــلْ

مِـــنْ أَرْبَـــعٍ وَاحِـــدَةً يَـــا بَعَـــلْ

اِمْـــضِ لَهَـــا ذَاكَ، وَدَعْ عَنْـــكَ الْعِلَـــلْ

Hüküm vermede bahtlı kimse (doğru) karar verendir.

Gerçek anlamda hakkaniyetle hüküm veren ve adil olandır.

Dolayısıyla ey Koca! Bu kadının senin üzerinde hakkı vardır:

Dört geceden biri olarak ey Koca!

Kadına hakkını ver. Bırak bahaneleri.[65]

Görüleceği üzere müşteki kadın, kocasından hak talep etmek için Hz. Ömer'e şikâyette bulunmuştur. Hz. Ömer de doğru karar vereceğine inandığı Kâ'b b. Suver el-Ezdî'ye karı-koca arasındaki sorunu çözmesi amacıyla kadılık görevi vermiştir. Böylece kadın, madde unsurunun gereğini yerine getirmede ihmalkâr davranan kocasından hakkını İslâm prensiplerine uygun gelecek biçimde yargı yoluyla geri almıştır.

İslâm'ın erken dönemi Arap şiirinde hastalığa yakalanmış kocanın ağız kokusundan şikâyetçi eş örneğine de rastlanmaktadır. Gece vakti bir kadın, kocasının ağız kokusuna dayanmakta zorlandığını ve Allah korkusu olmasa kocasını bırakıp kaçmayı düşündüğünü beyitlere yansıtmıştır:

فَمِـــنْهُنَّ تُشْـــقَى بِعَـــذْبٍ مُبَـــرَّدٍ نُقَـــاخٍ، فَـــتِلْكُمْ عِنْـــدَ ذَلِـــكَ قَـــرَّتِ

وَمِـــنْهُنَّ مَـــنْ تَشْـــقَى بِأَخْضَـــرَ آجِـــنٍ أُجَـــاجٍ، فَلَـــوْلَا خَشْـــيَةُ اللَّهِ فَـــرَّتِ

Bazı kadınlar vardır soğuk, duru ve tatlı su içirilirler. İşte o kadınlar (kocalarının yanında) karar kılarlar.

Bazı kadınlar da rengi yeşile dönmüş, bulanık ve tuzlu su ile çile doldururlar. Allah korkusu olmasa (kocalarını bırakır da) kaçarlar.[66]

Bu sırada Kâbe'yi tavaf etmekte olan Hz. Ömer, Beyitlere kulak misafiri olmuş ve kadının kocasını huzuruna çağırmıştır. Hz. Ömer, Adamın ağzından pis kokunun etrafa yayıldığı ve

---

63 es-Seb'u'ṭ-ṭuvel, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan yedi uzun sûrenin adıdır. Söz konusu sûreler sırasıyla şunlardır: Bakara, Âli İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf ve Tevbe.

64 en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aṣḥâb*, 631.

65 en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aṣḥâb*, 631.

66 Ebû 'Osmân 'Amr b. Baḥr el-Câḥız, *el-Maḥâsin ve'l-eḍdâd*, thk. eş-Şeyḫ Muḥammed Suveyd (Beyrut: Dâru İḥyâi'l-'Ulûm, 1998), 230.

ağız yapısında anormallik olduğunu fark etmişir. Adama karısını boşaması karşılığında savaş ganimetlerinden bir câriye ve beş yüz dirhem vermeyi teklif etmiş, adam da bu teklifi kabul ederek eşini boşamıştır.[67] Beyitlerden kadının takvâ ehli olduğu ve kocasının ağız kokusuna Allah'tan korktuğu için katlandığı anlaşılmaktadır.

Ağız hijyenine önem vermeyen kocanın ağız kokusundan muzdarip eş örneğine de rastlanmaktadır. Şair Katâde b. Muğrib el-Yeşkürî'nin (öl. ?/?) eşi tarafından dile getirilen beyitler bu duruma örnek gösterilecek mahiyettedir. Şair Katâde b. Muğrib el-Yeşkürî, ağız hijyenine gerektiği kadar riayet etmemektedir. Eşi, şairin ağzından etrafa yayılan kötü kokudan muztariptir. Bu sebeple kocasını hicvetmiş ve şunları söylemiştir:

حَلَفْـــتُ وَلَـــمْ أَكْـــذِبْ وَإِلَّا فَكُـــلُّ مَـــا ... مَلَكْـــتُ لِبَيْـــتِ اللَّهِ أُهْدِيـــهِ حَافِيَـــهْ

لَـــوْ أَنَّ الْمَنَايَـــا أَعْرَضَـــتْ لَاقْتَحَمْتُهَـــا ... مَخَافَـــةَ فِيـــهِ إِنَّ فَـــاهُ لَدَاهِيَـــهْ

فَمَـــا جِيفَـــةُ الْخِنْزِيـــرِ عِنْـــدَ ابْـــنِ مُغْـــرِبٍ ... قَتَـــادَةَ، إِلَّا رِيـــحُ مِسْـــكٍ وَغَالِيَـــهْ

فَكَيْـــفَ اصْـــطِبَارِي يَـــا قَتَـــادَةُ بَعْـــدَمَا ... شَـــمَمْتُ الَّـــذِي مِـــنْ فِيـــكَ أَنْـــأَى صِـــمَاخِيهْ

Yemin ettim (sözüme) yalan katmadan. (Yalanım varsa) sahip olduğum her şey Beytullah'ın (etrafındaki kullara) yalın ayak kurbanım olsun.

Ölüm karşıma çıksa içine atardım kendimi (kocamın) ağız (kokusunun) korkusundan. Onun ağzı gerçek bir felakettir.

Muğrib'in oğlu Katâde'nin (ağız kokusunun) yanında domuzun leşi ancak misk ve amber kokusu kalır.

O halde Ey Katâde! Ağzından çıkan (pis kokuyu) aldıktan sonra nasıl sabredeyim? Koku alma duyumu harap eden (o pis kokuyu)![68]

Beyitlerde Katâde'nin ağzından etrafa yayılan kötü kokuya eşi tahammül etmekte zorlanmakta ve bu duruma katlanmaktansa ölmeyi yeğlemektedir. Dahası domuz leşinden etrafa yayılan ağır kokunun Katâde'nin ağız kokusuna kıyasla adeta misk ve amber kokusu kadar hafif kaldığını öne sürmektedir. Bütün bunlar, Katâde'nin ağzından etrafa yayılan ağır kokunun tahammül sınırlarını aştığına delalet etmektedir. Kadının ağır koku sebebiyle koku alma duyusunu yitirdiğini öne sürmüş olması da bu duruma işaret eden göstergelerdendir.

3.4. Sadakatsiz Kocadan İntikam Alma

İnsanoğlu şahsına ait olanı koruma ve kıskanma gibi duygulara doğuştan sahiptir. Evli çiftler de fıtratları gereği birbirlerini koruma ve kıskanma içgüdüsüyle hareket etmektedirler. Hal böyle olmakla birlikte çiftler arasındaki ilişkilerin sağlıklı yürütülebilmesi sadakat ilkesini gözetmekle mümkündür. Sadakatsizlik ilkesinin ihlal edildiği durumlarda evli çiftleri birbirine bağlayan sevgi, saygı ve merhamet duyguları örselenmekte ve aile içi çatışmalar baş göstermektedir. Böylece sevgi ve saygı, yerini intikam duygularına bırakabilmektedir.

İslâm'ın erken dönemi Arap şiirinde sadakatsiz kocadan intikam alma duygusuyla hareket eden eş örneğine de rastlanmaktadır. Bu duruma eşinden habersiz evlilik yapan Osman adındaki şahısla eşi Hind'in söylediği beyitler örnek gösterilecek mahiyettedir. Amcasının Hind adındaki kızı ile evli olan Osman, fetih ordularıyla[69] Azerbaycan'a gitmiştir. Azerbaycan'da Habâbe adını verdiği bir câriye ile el-Verd adında bir kısrak satın almıştır. Ardından Habâbe ile evlenmiş ve Azerbaycan'da kendisine yeni bir düzen kurmuştur. Bir

---

[67] Ebu'l-Ḳâsım, 'Ali b. el-Ḥasen b. Hibetullâh b. 'Abdullâh eş-Şâfi'î b. 'Asâkir, *Târîḫu Medîneti Dimaşḳ*, thk. Muḥibbuddîn Ebû Sa'îd vd. (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 44/355.

[68] Ebû 'Ali Aḥmed b. Muḥammed b. el-Ḥasen el-Merzûḳî, *Şerḥu Dîvâni'l-Ḥamâse*, thk. Aḥmed Emîn vd. (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1991), 1517.

[69] Ebû Muḥammed 'Abdullâh b. Muslim b. Ḳuteybe ed-Dîneverî, *'Uyûnu'l-aḫbâr,* thk. Yûsuf 'Ali Ṭavîl (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1986), 4/49.

süre sonra amcasının oğlu ziyaretine gelmiş ve kendisine Azerbaycan'a yerleşme gerekçesini sormuştur. Osman, câriyeye tutulduğunu ve eşi Hind'in câriye ile arasına girmesinden çekindiğini öne sürmüştür. Osman, daha sonra şu beyitleri okumuştur:

أَلَا لَا أُبَـــالِي الْيَـــوْمَ مَـــا فَعَلَـــتْ هِنْـــدُ ... إِذَا بَقِيَـــتْ عِنْـــدِي حَبَابَـــةُ وَالْـــوَرْدُ

شَـــــديدُ نِيَـــــاطِ الْمَنْكِبَـــــيْنِ إِذَا جَـــــرَى ... وَبَيْضَـــاءُ مِثْـــلَ الـــرِّيمِ زَيَّنَهَـــا الْعِقْـــدُ

فَهَـــــذَا لِأَيَّـــــامِ الْهِيَـــــاجِ وَهَـــــذِهِ ... بِمَوْضِـــعِ حَاجَـــاتِي إِذَا انْصَـــرَفَ الْجُنْـــدُ

Beni dinle! Bugün Hind'in ne yaptığıyla ilgilenmiyorum. Habâbe ve el-Verd yanımda kalmışlar ise.

Koştuğu vakit omuzlarındaki damarları sertleşen (el-Verd). Ve gerdanlığın süslediği ceylan gibi beyaz (tenli Habâbe).

Nitekim bu (kısrak) savaşın kızıştığı günler içindir. Bu (câriye) ise askerler çekip gittikleri vakit kendi ihtiyaçlarım içindir.[70]

Beyitler bir şekilde eşi Hind'in kulağına ulaşmıştır. Hind, cevap olarak şu beyitleri kaleme almış ve kocasına göndermiştir:

لَعَمْـــــرِي لَـــــئِنْ شَـــــطَّتْ بِعُثْمَـــــانَ دَارُهُ ... وَأَضْـــــحَى غَنِيّـــــاً بِالْحَبَابَـــــةِ وَالْـــــوَرْدِ

أَلَا فَـــــأَقْرِهِ منِّـــــا السَّـــــلَامَ وَقُـــــلْ لَـــــهُ ... غَنِينَـــــا بِفِتْيَـــــانٍ غَطَارِفَـــــةٍ مُـــــرْدِ

إِذَا شَـــــاءَ مِـــــنْهُمْ نَاشِـــــئٌ مَـــــدَّ كَفَّـــــهُ ... إِلَـــــى كَفَـــــلٍ رَيَّـــــانَ أَوْ كُعْثُـــــبٍ نَهْـــــدِ

إِذَا رَجَـــــعَ الْجُنْـــــدُ الَّـــــذِي أَنْـــــتَ فِـــــيهِمُ ... وَزَادَكَ رَبُّ النَّـــــاسِ بُعْـــــداً عَلَـــــى بُعْـــــدِ

Hayatım üzerine yemin olsun ki (yeni) evi Osman'ı (benden) uzaklaştırmışsa ve artık el-Habâbe ve el-Verd ile yetiniyor ise!

Şimdi beni iyi dinle! Bizden ona selam götür ve şunu söyle: "(Biz de burada) yakışıklı genç delikanlılarla yetiniyoruz.

Onlardan yeni yetme birisi dilerse avucunu dolgun kalçaya uzatır ve de kocaman göğse.

Senin de aralarında bulunduğun askerler geri döndükleri vakit insanların Rabbi uzaklığını daha da artırsın."[71]

Osman, eşi Hind tarafından kaleme alınan beyitleri okumuş ve içine kurt düşmüştür. Alelacele câriyesini satmış ve eşi Hind'in yanına gitmek üzere yola koyulmuştur. Beldesine ulaştığında Hind'i mescitte itikâfa girmiş halde namaz kılarken bulmuştur. Hind'e yaklaşmış ve: "Söylediklerini gerçekten yaptın mı?" diye sormuştur. Hind ise: "Benim gözümde Yüce Allah, böyle bir günahı işlemekten daha yücedir. Ama sen kıskançlığın tadını nasıl buldun? Bana ders vermeye kalktın ben de sana misliyle dersini verdim." diyerek kocasından intikam aldığını söylemiştir.[72]

Beyitlerden ve rivayetten anlaşılacağı üzere, Hind, İslâm prensiplerini gözeten dini bütün bir hanımefendidir. Ne var ki geçmişte kocası Osman ile aralarında bazı sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Kocası Osman'ın, Azerbaycan'da satın aldığı câriye ile kendisine yeni bir aile düzeni kurmuş olması ve ziyaretine gelen amcasının oğluna Hind'in ne yaptığıyla artık ilgilenmediğini söylemesi bu duruma işaret eden göstergelerdendir. Hind, kocası Osman'ın kendisini yüzüstü bırakarak başka bir kadınla Azerbaycan'da kendisine yeni bir

[70] Ebû Bekr Muḥammed b. Dâvûd el-İṣfehânî, *Kitâbu'z-zehra*, thk. İbrâhîm es-Sâmerrâî (ez-Zerḳâ': Mektebetu'l-Manâr, 1985), 839.

[71] el-İṣfehânî, *Kitâbu'z-zehra*, 839.

[72] el-İṣfehânî, *Kitâbu'z-zehra*, 839.

aile düzeni kurmuş olması karşısında yüreğinde hissettiği kıskançlık ve terk edilmişlik duygularını bir nebze olsun kocasına tattırmak istemiştir. Bu sebeple zihninde hemen her erkeğin kıskanma duygularını tetikleyecek türden gerçek dışı eylemler kurgulamış ve bu eylemleri bilfiil hayata geçirmiş süsü vererek beyitlere yansıtmıştır. Kocası beklenmedik bu gelişme karşısında telaşa kapılmış, hemen câriyesini satmış ve soluğu eşinin yanında almıştır.

3.5. Boşanma ve Sonrası

Sevgi, saygı ve merhamet duygularından mahrum ortamlarda yetişen aile bireyleri genel anlamda mutsuz olmakta ve sorunlu toplumların ortaya çıkmasına yol açmaktadırlar. Benzer biçimde farklı anlayışlara veya kültürlere ait olma gibi sorunlu zeminler üzerinde kurulu ailelerde uyum problemleri ve dağılmalar baş gösterebilmektedir. Bu sebeple İslâm dini, aile kurumunun sağlam zeminler üzerine tesis edilmesine önem vermiş ve sorunların altından çıkılamayacak boyutta ilerlemesi durumunda eşlerin ve diğer bireylerin daha fazla yıpranmamaları amacıyla boşanmayı meşru kılmıştır.

İslâm'ın erken dönemi Arap şiirinde de boşanmış kadın örneklerine rastlanmaktadır. Söz gelimi; İslâm'ın ilk yıllarında Yahudi Kurayza kabilesine mensup bir hanımefendi Müslüman olmuş ve Yahudi kocası Evs b. Zubbâ'dan (öl. ?) boşanmıştır. Kadın bir süre sonra eski kocasına özlem duymuş ve yeniden bir araya gelmelerini sağlayabilmek amacıyla Evs b. Zubbâ'ya Müslüman olması yolunda teklif götürmüştür. Evs b. Zubbâ ise bu teklife sıcak bakmamış ve eski eşine Yahudilik dinine geri dönmesi teklifinde bulunmuştur. Evs b. Zubbâ, yaşananları beyitlere yansıtmış ve şunları söylemiştir:[73]

دَعَتْنِـــي إِلَـــى الْإِسْـــلَامِ يَـــوْمَ لَقِيتُهَـــا فَقُلْـــتُ لَهَـــا لَا بَـــلْ تَعَـــالَيْ تَهَـــوَّدِي

فَـــنَحْنُ عَلَـــى تَـــوْرَاةِ مُوسَـــى وَدِينِـــهِ وَنِعْـــمَ لَعَمْـــرِي الـــدِّينُ دِيـــنُ مُحِمَّـــدِ

كِلَانَـــا يَـــرَى أَنَّ الرِّسَـــالَةَ دِينُـــهُ وَمَـــنْ يُهْـــدَ أَبْـــوَابَ الْمَرَاشِـــدِ يَرْشُـــدِ

(Eski eşimle) karşılaştığım gün beni İslâm'a davet etti. Ben de kendisine "Hayır! Gel sen Yahudi ol" dedim.

Zira biz Mûsâ (Peygamber'in) Tevrat'ı ve dini üzerineyiz. Hayatım üzerine yemin olsun ki Muhammed'in dini de din olarak ne harika dindir!

Her birimiz (Yüce Allah'ın) mesajını dini olarak görmekteyiz. Kim amaçların kapılarına giden yola sevk edilirse doğru yolu bulur.[74]

Beyitlerden ve rivayetten anlaşılacağı üzere Yahudi Evs b. Zubbâ ile Müslüman olan eski eşi arasındaki sevgi ve saygı bağları henüz örselenmemiştir. Hanımefendi, eski kocasına özlem duymuş ve yeniden bir araya gelebilmeleri için kendisine İslâm'a girme teklifinde bulunmuştur. Buna karşılık Evs b. Zubbâ, eski eşine kırıcı ifadeler sarf etmek yerine din değiştirme gibi hayatî önem arz eden bir konunun bireysel tercih meselesi olması gerektiğini vurgulayarak teklifi kibarca reddetmiştir. Kuşkusuz bütün bunlar Evs b. Zubbâ'nın evli oldukları süre içerisinde eski eşiyle iyi geçindiğine ve onu mutlu etmeyi başardığına işaret eden göstergelerdendir.

İslâm'ın erken dönemi Arap şiirinde boşanma sonrasında eski eşe beddua okunduğunu gösteren beyitlere de rastlanmaktadır. Söz gelimi; Müslüman olması sebebiyle eşi Hind'i terk ederek[75] Necran'a yerleşen Hübeyre b. Ebî Vehb (öl. ?) Hind'e özlem duymuş ve yaşananlara isyan ederek şu beyitleri okumuştur:

أَشَـــاقَتْكَ هِنْـــدٌ أَمْ أَتَـــاكَ سُـــؤَالُهَا كَـــذَاكَ النَّـــوَى أَسْـــبَابُهَا وَانْفِتَالُهَـــا

[73] el-İsfehânî, *Kitâbu'l-aġânî*, 22/83.
[74] el-İsfehânî, *Kitâbu'l-aġânî*, 22/83.
[75] 'Abduṣṣabûr Şâhîn, - Işlâḥ 'Abdusselâm er-Rifâ'î, *Ṣaḥâbiyyât ḥavle'r-Rasûl* (Kahire: Nahḍatu Mısr, ts.), 177.

وَقَـــدْ أَرَّقَـــتْ فِـــي رَأْسِ حِصْـــنٍ مُمَـــرَّدٍ بِنَجْـــرَانَ يَسْـــرِي بَعْـــدَ لَيْـــلٍ خَيَالُهَـــا

فَـــإِنْ كُنْـــتِ قَـــدْ تَابَعْـــتِ دِيـــنَ مُحَمَّـــدٍ وَقَطَعَـــتِ الْأَرْحَـــامَ مِنْـــكِ حِبَالِهَـــا

فَكُـــونِي عَلَـــى أَغْلَـــى سَـــحِيقٍ بِهَضَـــبَةٍ مُمَنَّعَـــةٍ لَا يُسْـــتَطَاعُ تِلَالُهَـــا

Hind'e olan özlem başına mı vurdu? Yoksa sana suali mi geldi? Ayrılık işte böyledir. Nedenleri ve durumları farklıdır.

(Hind'e olan özlem) Necran'da inşa edilmiş bir kalenin başında uykuları kaçırdı. Bir gecenin ardından hayali sirayet eder oldu.

Şayet Muhammed'in dinine uymuş ve vuslat bağlarını koparmışsan

Sırtlarına ulaşılamayan zorlu bir tepenin en zirvesinde ırak bir yerde olasın.[76]

Görüldüğü üzere Hübeyre b. Ebî Vehb, eşi Hind'in İslâm'a girmesine ileri boyutta içerlemiştir. Bu durumu hazmedememiş ve Necrân'a göç etmiştir. Hind'in hayali aklından bir türlü çıkmamış ve uykularını kaçırmıştır. Kahrından Hind'in ulaşılması zor, ıssız, yüksek ve uçurum bir yere savrulmasını dileyerek Hind'e beddua etmiştir. Zira şaire göre arzu edilmeyen gelişmelerin sebebi Hind'in Müslüman olmasıdır. Kuşkusuz Hübeyre b. Vehb'in bu yaklaşımı geçmişte eski eşi Hind ile ideal karı-koca ilişkisi yaşadıklarına işaret eden göstergelerdendir. Hal böyle olmakla birlikte putperestlik inancına sahip olan Hübeyre b. Vehb'in İslâm'a karşı içinde hissettiği kini ve nefreti, kendisini geçmişte yaşadıkları güzel anılara saygı göstermekten alıkoymuş ve Hind'e beddua etmeye sevk etmiştir.

İslâm'ın erken dönemi Arap şiirinde nikâh akdinin geçersiz olması sebebiyle boşanmaya zorlanan kadın eş örneğine de rastlanmaktadır. Bu duruma babası vefat ettikten sonra Câhiliye Devri nikâh adetleri doğrultusunda üvey annesi Müleyke bnt. Sinân'ı (öl. ?) nikâhı altına alan şair Manzûr b. Zebbân'a (öl. 25/645) ait beyitler örnek gösterilecek mahiyettedir. Manzûr b. Zebbân ile Müleyke bnt. Sinân Hz. Ömer'in hilafeti dönemine kadar evli kalmışlar ve bu evlilikten çocukları olmuştur. Hz. Ömer durumdan haberdar edilmiş ve Manzûr b. Zebbân'ı: "Nasıl olur da babanın eşiyle evlenirsin? O senin annen. Bunun haram olduğunu bilmez misin?" diyerek paylamış ve aralarını ayırmıştır. Manzûr b. Zebbân, bu duruma üzülmüş ve şu beyitleri okumuştur:

أَلَا لَا أُبَـــالِي الْيَـــوْمَ مَـــا صَـــنَعَ الـــدَّهْرُ إِذَا مُنِعَـــتْ مِنِّـــي مُلَيْكَـــةُ وَالْخَمْـــرُ

فَـــإِنْ تَـــكُ قَـــدْ أَمْسَـــتْ بَعِيـــداً مَزَارُهَـــا فَحَـــيِّ ابْنَـــةَ الْمُـــرِّيِّ مَـــا طَلَـــعَ الْفَجْـــرُ

لَعَمْـــرِي مَـــا كَانَـــتْ مُلَيْكَـــةُ سَـــوْءَةً وَلَا ضُـــمَّ فِـــي بَيْـــتٍ عَلَـــى مِثْلِهَـــا سِـــتْرُ

لَعَمْـــرُ أَبِـــي، دِيـــنٌ يُفَـــرِّقُ بَيْنَنَـــا وَبَيْنَـــكِ قَسْـــراً إِنَّـــهُ لَعَظِـــيمُ

Dinleyin! Bugün takmıyorum artık zamanın yaptığına. Müleyke ve içki yasaklanmış ise bana.

Şayet (Müleyke'nin) ziyaret edildiği yurt uzaklarda kalmış ise gün doğduğu süre selam olsun el-Mürrî'nin kızı (Müleyke'ye).

Yemin olsun hayatım üzerine ki Müleyke kötü (bir eş) değildi. Perde de kapatılmadı hiçbir evde benzerinin üzerine.

Babamın hayatı üzerine yemin olsun ki bizimle aranı zorla ayıran bir dindir. Elbet bu (durum çok) önemlidir.[77]

---

[76] Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. 'Abdillâh el-Ḥâkim en-Nîsâbûrî, *el-Mustedrek 'ala'ṣ-Ṣaḥîḥayn*, thk. Muṣṭafâ 'Abdulḳâdir 'Aṭâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1408), 3/210; el-Cezerî, *Usdu'l-ġâbe fî ma'rifeti'ṣ-Ṣaḥâbe*, 7/280.

[77] el-İsfehânî, *Kitâbu'l-aġânî*, 12/138.

Rivayetten ve beyitlerden Manzûr b. Zebbân'ın dinî değerler konusunda hassas olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Manzûr b. Zebbân, Hz. Ömer'in hilafeti dönemine kadar Câhiliye Devri nikâh geleneğini sürdürmüş ve İslâm dini yasakladığı halde hem üvey annesiyle evli kalmış hem de içki kullanmaktan geri durmamıştır. Hal böyle olmakla birlikte Manzûr b. Zebbân, beyitlerde Müleyke'yi hayırla ve saygıyla yâd etmektedir. Bu durum, birlikte yaşadıkları süre zarfında Müleyke'nin, Manzûr b. Zebbân'a saygıda kusur etmediğine işaret eden göstergelerdendir.

Son olarak şu hususu da belirtmek gerekir ki İslâm'ın erken dönemi Arap şiirinde kocanın savaşlarda esir düşmesi veya öldürülmesi durumunda kadının boşanmış kabul edildiğine dair ipuçlarına rastlanmaktadır. Mûte savaşı için sefer hazırlığı yapıldığı sırada Abdullah b. Revâha (öl. 8/629) tarafından söylenen beyitler bu duruma örnek teşkil edecek mahiyettedir:

جَلَبْنَـــــا الْخَيْـــــلَ مِـــــن آجَـــــامِ قُـــــرْحٍ ... تُغَـــــرُّ مِـــــنَ الْحَشِـــــيشِ لَهَـــــا الْعُكُـــــومُ

حَـــــذَوْنَاهَا مِـــــنَ الصَّـــــوَّانِ سِـــــبْتاً ... أَزَلَّ كَـــــأَنَّ صَـــــفْحَتَهُ أَدِيـــــمُ

أَقَامَـــــتْ لَيْلَتَـــــيْنِ عَلَـــــى مُعَـــــانٍ ... فَأُعْقِـــــبَ بَعْـــــدَ فَتْرَتِهَـــــا جُمُـــــومُ[78]

فَرُحْنَـــــا وَالْجِيَـــــادُ مُسَـــــوَّمَاتٌ ... تَـــــنَفَّسُ فِـــــي مَنَاخِرِهَـــــا السَّـــــمُومُ

فَـــــلَا وَأَبِـــــي، مَـــــآبَ لَنَأْتِيَنْهَـــــا ... وَلَـــــوْ كَانَـــــتْ بِهَـــــا عَـــــرَبٌ وَرُومُ

فَعَبَّأْنَـــــا أَعِنَّتَهَـــــا فَجَـــــاءَتْ ... عَـــــوَابِسَ وَالْغُبَـــــارُ لَهَـــــا بَـــــرِيمُ

بِـــــذِي لَجَـــــبٍ كَـــــأَنَّ الْبَـــــيْضَ فِيـــــهِ ... إِذَا أَدْبَـــــرَتْ قَوَانِسُـــــهَا النُّجُـــــومُ

فَرَاضِـــــيَةُ الْمَعِيشَـــــةِ طَلَّقَتْهَـــــا ... أَسِـــــنَّتُهَا فَتَـــــنْكِحُ أَوْ تَئِـــــيمُ

Kurh'un[79] ağaçlıklarından toplayıp getirdik kısraklarımızı. Güney eteklerinin bol otlarla kaplı olduğu ağaçlıklardan

Pürüzsüz yumuşak taşlarla nalladık kısraklarımızı. Sanki yüzeyi deriden yapılmış yumuşacık nallarla.

Kısraklarımız Mu'ân'da[80] iki gece konakladı ardından bir hazırlık başlatıldı.

Ve yola koyulduk (savaş için yetiştirilmiş ve bu amaçla) damgalanmış kısraklarla. (Çevikliği ve süratle koşması sebebiyle) burunlarından sıcak hava soluyan kısraklarla.

Hayır! Babasız kalayım ki geleceğiz Ma'âb'a kesin. Orada Araplar ve Bizanslılar olsa bile.

Yularlarını takınca kaşlarını çatarak ve tozu toprağı şal edinerek geldi kısraklar

Uğuldayan orduda. Sanki kılıçlar parlayan yıldızlardır uçları göze iliştiğinde orada.

Hem kılıçlarımızın keskin uçları yaşama rıza gösteren kadını da boşamıştır. Artık ya yeniden evlenecektir ya da dul kalacaktır (kocasız kadın).[81]

---

78 Beyitte yer alan جموم ifadesiyle atların saldırı için hazırlanması ve ısındırılması kastedilmektedir. bk. es-Seyyid b. Ḥuseyn el-'Affânî, *Fursânu'n-nehâr mine'ş-şaḥâbeti'l-aḥyâr* (Cidde: Dâru Mâcid 'Asîrî, ts.), 3/287.

79 Ḳurh, Teymâ ve Ḫayber arasında kalan Vâdi'l-ḳurâ kasabası sakinleri tarafından kurulan pazar yerinin adıdır. bk. Şihâbuddîn, Ebû 'Abdillâh Yâḳût b. 'Abdillâh el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-buldân* (Beyrut: Dâru Ṣâdır, 1977), 4/320, 321.

80 Mu'ân, Şam diyarında bir yer ismidir. bk. İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebi*, 3/388.

81 Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr eṭ-Ṭaberî, *Târîḫu'ṭ-Ṭaberî Târîḫu'r-rusul ve'l-mulûk*, thk. Muḥammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.), 3/38; Mehmet Yılmaz, *Abdullah b. Ravâha ve Eski Arap Şiirindeki Yeri* (Bursa: Emin Yayınları, 2019), 190, 191.

Abdullah b. Revâha'nın yukarıdaki beyitleri şehit düştüğü Mûte savaşına henüz sefer hazırlığı aşamasında iken İslâm ordusunu cesaretlendirmek amacıyla söylediği anlaşılmaktadır. Beyitlerde zihninde kılıçlarla düşman safından savaşçıları öldürecekleri yolunda senaryo kurgulamakta ve düşman safından öldürülen savaşçıların geride kalan kadınlarının boşanmış kabul edileceklerinden hayatlarını dul olarak sürdüreceklerini veya yeniden evleneceklerini öne sürmektedir. Şairin zihninde kurguladığı bu senaryonun, geçmişte yaşanan savaşlardaki benzer deneyimlerin bir tür dışa yansıması olduğu açıktır.

3.6. Vefat Eden Kocanın Ardından Mersiye Okuma

Dünyaya gelen her canlı Yüce Allah'ın takdiri doğrultusunda ölümü tatmaktadır. İnsanoğlu, değer verdiği kimselerin vefat etmeleri durumunda ölüm gerçeğiyle yüzleşmekte ve arkalarından gözyaşı akıtarak ağıtlar yakmaktadır. İslâm dini, ölüm gerçeğine etraflıca bakmakta ve öldükten sonra insanoğlunu yeni bir hayatın beklediği inancını benimsemektedir. Kuşkusuz bu yaklaşım, inananları Allah'ın takdirine rıza göstermeye sevk etmekte ve yitirdikleri yakınlarının ardından yüreklerinde hissettikleri acıları bir nebze olsun hafifletmektedir. Şair ruhlu kimseler, ölenlerin ardından samimi duygularını beyitlere yansıtmakta ve mersiyeler okumaktadırlar.

İslâm'ın erken dönemi Arap şiirinde de ölen kocanın ardından gözyaşı akıtan ve mersiye okuyan kadın eşlere rastlanmaktadır. Söz gelimi; Mekke'den Medine'ye hicret eden ilk Muhacirlerden Şemmâs b. Osman el-Mahzûmî (öl. 3/625), Uhud savaşında şehit düşmüştür. Eşi Nu'm bnt. Hureys el-Mahzûmiyye (öl. ?) kocasının ardından ağıtlar yakmış ve şu beyitleri okumuştur:

يَـــا عَـــيْنُ جُـــودِي بِـــدَمْعٍ غِيْـــرِ إِبْسَـــاسِ وَابْكِـــي الرَّزِيَّـــةَ عُثْمَـــانَ بْـــنِ شَـــمَّاسِ

صَـــــعْبُ الْبَدِيهَـــــةِ مَيْمُـــــونٌ نَقِيبَتُـــــهُ حَمَّـــــالُ أَلْوِيَـــــةٍ رَكَّـــــابُ أَفْـــــرَاسِ

غَرِيـــــبٌ مُرِيـــــعٌ إِذَا مَـــــا أَزْمَـــــةٌ أَزِمَـــــتْ يَبْـــــرِي السِّـــــهَامَ وَيَبْـــــرِي قُبَّـــــةَ الـــــرَّاسِ

قَـــــدْ قُلْـــــتُ لَمَّـــــا أَتَـــــوْا يَنْعَوْنَـــــهُ جَزَعـــــاً أَوْدَى الْجَـــوَادُ فَـــأَوْدَى الْمُطْعِـــمُ الْكَاسِـــي

Gözlerim! Cömert olun, kesintisiz gözyaşlarıyla ağlayın büyük kayıp Osman b. Şemmâs'a.[82]

O sağlam karakterliydi. Hem eylemi de bahtiyardı. (Orduların önünde) sancaktarıydı. Kısraklara çokça binen (usta savaşçıydı).

Eşi benzeri yoktu. (Heybetiyle de düşmana) korku salandı. Bir kriz patlak verdiğinde okların (uçlarını) bileyendi. (Aynı zamanda) kafanın tasını[83] da bileyendi.

Kaygıyla ölüm haberini vermek için geldiklerinde şunu demiştim: "Cömert (Osman) öldü. (Muhtaçları) yediren ve giydiren (Osman) öldü."[84]

Beyitlerde Nu'm bnt. Hureys el-Mahzûmiyye, özellikle kadınlar tarafından savaşlarda ölen yakınların ardından mersiye okuma geleneğine[85] bağlı kalmış ve Uhud'da şehit düşen kocasına feryat figan etmeden sessizce gözyaşı dökmüştür. Zira Allah Resûlü, ölünün ardından yüksek sesle ağıt yakma, yüz tırmalama, elbise parçalama ve saç kazıtma gibi

---

[82] Şemmâs b. Oṯman el-Maḫzûmî'nin esas adı Osman olup yaratılış itibarıyla ilgi çekecek kadar çok güzel bir çehreye sahip olması sebebiyle "Parlak" anlamında Şemmâs lakabıyla şöhret bulmuştur. bk. en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aṣḥâb*, 335.

[83] Beyitte yer alan قبة الرأس ifadesi "kafatası" anlamındadır. bk. Reinhart Dozi, *Tekmiletu'l-ma'âcimi'l-'Arabiyye,* çev. Muḥammed Selîm en-Nu'aymî (Bağdat: Vizâratu'ṣ-Ṣeḳâfe ve'l-İ'lâm, 1997) 8/163.

[84] İbn Hişâm, *Sîretu'n-Nebi*, 3/146; Aḥmed b. 'Ali b. Ḥacer el-'Asḳalânî*, el-İṣâbe fî temyîzi'ṣ-ṣaḥâbe*, thk. 'Abdullâh b. 'Abdulmuḥsin et-Türkî (Kahire: Merkezu Hecr li'l-Buḥûṣi ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyyeti ve'l-İslâmiyye, 2008), 12/ 326, 327; el-Cezerî, *Usdu'l-ġâbe,* 7/271.

[85] Yaḥyâ el-Cebbûrî, *eṣ-Ṣi'ru'l-Câhilî hasâisuhû ve funûnuh* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1986), 314.

Câhiliye geleneklerini yasaklamıştır.[86] Bu sebeple yüreğinde hissettiği acıyı hafifletmek amacıyla yaşadığı duygu yoğunluğunu beyitlere yansıtmaya çalışmıştır. Nitekim beyitlerde kocasının ardından bolca gözyaşı akıtma arzusunda olduğu görülmektedir. Dahası kocasının şehit edilmiş olmasını "büyük kayıp" olarak nitelemektedir. Ardından Câhiliye Devri mersiye şiirlerinde sıkça rastlanan "usta savaşçı olma", "cesaret", "el açıklığı" ve "düşkünlere yardım etme"[87] gibi kocasının hayatta iken sahip olduğu övgüye değer hasletleri sıralamaktadır.

Benzer biçimde ilk Müslümanlar ve Muhacirler arasında yer alan Osman b. Maz'ûn (öl. 2/624) Bedir savaşını müteakip Medine'de vefat etmiştir. Akabinde eşi Havle bnt. Hakîm (öl. ?),[88] yaşadığı duygu yoğunluğunu beyitlere yansıtmış ve şunları söylemiştir:

يَـــا عَـــيْنُ جُـــودِي بِـــدَمْعٍ غِيْـــرِ مَمْنُـــونِ عَلَـــى رَزِيَّـــةِ عُثْمَـــانَ بْـــنِ مَظْعُـــونِ

عَلَـــى امْـــرِئٍ كَـــانَ فِـــي رِضْـــوَانِ خَالِقِـــه طُـــوبَى لَـــهُ مِـــنْ فَقِيـــدِ الشَّـــخْصِ مَـــدْفُونِ

طَـــابَ الْبَقِيـــعُ لَـــهُ سُـــكْنَى وَغَرْقَـــدُه وَأَشْـــرَقَتْ أَرْضُـــهُ مِـــنْ بَعْـــدِ تَفْتِـــينِ[89]

وَأَوْرَثَ الْقَلْـــبَ حُزْنـــاً لَا انْقِطَـــاعَ لَـــهُ حَتَّـــى الْمَمَـــاتِ، وَمَـــا تَرْقَـــى لَـــهُ شُـــونِي

Gözlerim! Cömert olun, kesintisiz gözyaşlarıyla ağlayın kayıp Osman b. Maz'ûn'a

Yaratıcısının rızasına ermiş bir ere. Ona ne mutlu! Merhum ve metfun bir şahıs olarak.

İkamet yeri olarak el-Bakî' (mezarlığı) ve (el-Bakî' içindeki) Gargad (mezarlığı) memnun etti onu. (Sıcaktan) kavrulmuş taşlıkları (siyah renge büründükten) sonra toprağı da ışıldadı.

Kalbe duraksamayan bir hüzün bıraktı ben ölene kadar. Gözyaşlarımın dinmesi mümkün olmayacak onun (ardından).[90]

Beyitlerde Havle bnt. Hakîm, kocası Osman b. Maz'ûn'un ardından yüreğinde hissettiği acılarını ve duygu yoğunluğunu hafifletme arzusundadır. Bu sebeple duraksamadan gözyaşı akıtmak istemektedir. Zira Yüce Allah'ın rızasını kazanmış ve Hz. Peygamber'in de övgüsüne mazhar olmuş bir şahsiyeti yitirmiştir.[91] Havle bnt. Hakîm'e göre Medine halkının defnedildiği el-Bakî' mezarlığında kocası gibi erdem ve takva ehli bir şahsiyetin toprağa verilmiş olması karşısında el-Bakî' ve Gargad mezarlıkları sevinmişler ve kocasını hoşnut etmişlerdir. Dahası sıcaktan rengi simsiyah olmuş taşlıkları da sevinçten parıldamıştır. Ne var ki Osman b. Maz'ûn geride yüreği yanık bir eş bırakmıştır. Son beyitte Havle bnt. Hakîm'in hayatı boyunca duraksamadan gözyaşı dökeceğini öne sürmüş olması yüreğinde hissettiği derin üzüntünün ve duygu yoğunluğunun boyutları hakkında ipuçları vermektedir.

Günümüze ulaşan rivayetlerden Âtike bnt. Zeyd'in de Hz. Ebû Bekir'in oğlu olan kocası Abdullah'ın ardından gözyaşları akıttığı ve mersiye okuduğu anlaşılmaktadır. Abdullah, Allah Resûlü eşliğinde katıldığı Tâif gazvesi sırasında ok yarası almış ve bir süre sonra Medine'de

---

86 Buḫârî, *el-Câmi'u's-ṣaḥîḥ*, "Kitâbu'l-cenâiz", 35. (1/398)

87 Söz gelimi bk. Ebu'l-'Alâ' el-Ma'arrî, *Dîvânu'l-Ḥırnıḳ bnt. Bedr el-Hifân*, thk. Yusrî 'Abdulġanî 'Abdullâh (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1990), 39; Beşîr Yemût, *Şâ'irâtu'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm,* 80.

88 Ebû Na'îm, *Ma'rifetu's-ṣaḥâbe,* 6/3307.

89 Beyitte yer alan تفتين ifadesi siyah taşlık yer anlamındadır. bk. Ebû Muḥammed eṭ-Ṭayyib b. 'Abdillâh b. Aḥmed b. 'Ali Bâ Maḫrama, *Ḳılâdetu'n-naḥr fî Vefeyâti'l-'ayân,* thk. Bû Cumu'ah Mekrî vd. (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2008), 1/58.

90 en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aṣḥâb*, 553.

91 Osman b. Maz'ûn, fazilet ve takva ehli müçtehit sahâbe arasında yer almaktadır. Vefat ettiğinde Allah Resûlü onu alnından öpmüş ve toprağa verildikten sonra da "Osman b. Maz'ûn bizim ne iyi selefimizdir" buyurarak Yüce Allah'ın ve Hz. Peygamber'in katındaki makamına işaret etmiştir. bk. en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aṣḥâb*, 551, 552.

şehit düşmüştür. Âtike bnt. Zeyd, kocasının ardından gözyaşlarına boğulmuş ve duygularını şu ifadelerle beyitlere yansıtmıştır:

رُزِئْـــــتُ بِخَيْـــــرِ النَّـــــاسِ بَعْـــــدَ نَبِـــــيِّهِمْ وَبَعْـــدَ أَبِـــي بَكْـــرٍ، وَمَـــا كَـــانَ قَصَّـــرَا

فَآلَيْـــــتُ لَا تَنْفَـــــكُّ عَيْنِـــــي حَزِينَـــــةً عَلَيْـــــكَ، وَلَا يَنْفَـــــكُّ جِلْـــــدِيَ أَغْبَـــــرَا

İnsanların en hayırlısını yitirdim Peygamberlerinden sonra gelen. Ebû Bekir'den de sonra gelen. Onlar kusur etmediler.

Ve yemin ettim gözümün hüzünle sana (gözyaşı akıtacağına. Yas tutacağımdan) derimin de kirli kalacağına.[92]

Görüleceği üzere Âtike bnt. Zeyd, kocası Abdullah'ın şehit düşmesinin ardından gözyaşlarına boğulmuş ve yas tuttuğu için sürekli gözyaşı akıtacağına ve yıkanmayacağına dair yemin etmiştir. Âtike bnt. Zeyd'e göre şehit düşen kocası Abdullah, Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir'den sonra insanların en hayırlısıdır. Âtike bnt. Zeyd de geleneksel mersiye şiirlerinin genel özelliklerine bağlı kalmış ve kocasını hayatta iken sahip olduğu güzel hasletle övmüştür.

Sonuç

Ulaşılabilen kaynaklarda İslâm'ın erken dönemi Arap şiirleri incelenmiş ve şu tespitlere varılmıştır:

Câhiliye Devri Arap toplumunda kadın, ordulara komutanlık yapma, hayati önem arz eden hususlarda görüşüne başvurulma ve kendisine sığınan kimseleri himaye altına alma gibi hatırı sayılır konumları haizdir. Benzer biçimde müstakbel eşi seçme ve gerektiğinde boşama gibi medenî haklara da sahiptir. Hal böyle olmakla birlikte Câhiliye Devri Arap toplumunda birden fazla erkekle evlenme, necip soya mensup çocuk doğurmak amacıyla kocası dışında asil olduğuna inanılan yabancı bir erkekle cinsel ilişkiye girme ve üvey anneyle evlenme gibi fıtrata aykırı çarpık anlayışlar da söz konusudur.

İslâm dini, fıtrata aykırı bu türden çarpık anlayışlara yasak getirmiş, kadına değer vermiş, miras ve mülkünde tasarrufta bulunma gibi haklarını koruma altına almış ve kadın ile erkek arasında eşitlik sağlamıştır. Yine İslâm dini, kadına şefkatle yaklaşılmasını ve koca öldükten sonra yeniden evlenmesine engel olunmamasını emretmiştir.

İslâm dini, kadını aile yapısı içerisinde erkeğin huzur bulacağı sığınak olarak görmüş ve karı-koca ilişkilerinde sevgi, saygı ve merhamet duygularının gözetilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Günümüze ulaşan İslâm'ın erken dönemi Arap şiirlerinde bu durumun gözetildiğine işaret eden beyitlere rastlanmaktadır. Beyitlerde eş olarak kadına sevgi, saygı ve merhamet duyguları gözetilerek muamelede bulunulmakta, dahası bu hususta aşırıya gidilmektedir. Kadına olan aşırı tutkunun kocayı İslâm prensiplerine muhalif davranışlara sevk etmesi durumunda karı-koca arasındaki sevgi bağlarına itibar edilmemekte ve kadını boşamaya zorlayıcı yaptırımlar uygulanmaktadır.

Eş olarak kadın, kocasını ve ailenin diğer bireylerini koruma içgüdüsüyle hareket etmektedir. Nitekim ilk Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicret etmek için hazırlık yaptıkları sırada Medine'de salgın hastalık baş göstermiş ve kadın eş tarafından kocaya Medine dışında başka bir yere hicret etmelerinin daha sağlıklı olacağı yolunda telkinde bulunulmuştur. Buna mukabil inancında samimi olduğu ve Medine'ye hicret edeceğine dair Allah Resûlü'ne söz verdiği anlaşılan koca ise aile bireylerini de yanına alarak doğruca Medine'ye hareket etmiştir.

Beyitlerde uzun süre kocadan ayrı kalan evli kadın, kocasına özlem duymakta, istek ve arzularını haram yolla tatmin etmek yerine sabretmekte ve İslâm prensiplerinden ödün vermemektedir. İnsanoğlunun yapısını oluşturan ruh ve madde unsurlarının ihtiyaçlarını karşılamada dengelerin gözetilmemesi sebebiyle karı-koca arasında sorunlar yaşanmakta ve

[92] el-Cezerî, *Usdu'l-ġâbe,* 7/181, 182.

bu durum kadın tarafından şikâyet konusu edilmektedir. Hastalık nedeniyle veya ağız hijyenine gereken önemin verilmemesi sebebiyle kocanın ağzından etrafa pis koku yayılmakta ve eş olarak kadın, bu durumdan yakınmaktadır. Karı-koca arasında yaşanan sorunlar sebebiyle koca, eşinden habersiz ikinci evlilik yapmakta ve bunu duyan ilk eş, harekete geçerek sadakatsiz kocadan intikam almaktadır.

Dönemin Arap şiirlerinde boşanmış kadınlar hakkında dikkat çekici bilgi kırıntılarına da rastlanmaktadır. Boşanmalar daha çok kadının eski dininden dönmesi, kocanın da Yahudilik veya putperestlik dinini tercih etmesi, Câhiliye Devri nikâh adetlerinden olan üvey annenin nikâh altına alındığının ve bu durumun sürdürüldüğünün tespit edilmesi ve savaşlarda öldürülen veya esir alınan kocanın nikâhı altındaki eşinin boşanmış kabul edilmesi şeklindedir.

Beyitlerde eski eşler bir süre sonra birbirlerine özlem duymaktadırlar. Kuşkusuz bu durum, evli oldukları süre zarfında eski eşlerin birbirlerine sevgi ve saygı çerçevesinde muamelede bulunduklarına işaret etmektedir. Buna mukabil geçmişte yaşanan güzel hatıralara saygı duyulmadığı ve eski eşe beddua edildiği örnek de söz konusudur.

Dönemin Arap şiirlerinde vefat eden kocanın ardından mersiye okuyan kadın eş örneklerine de rastlanmaktadır. İlgili örneklerde kadın, yüreğinde hissettiği acıyı ve duygu yoğunluğunu beyitlere yansıtma çabası içerisindedir. Bunu yaparken Câhiliye Devri mersiye şiir geleneğine bağlı kalmakta ve kocasını hayatta iken sahip olduğu güzel hasletlerle anmaya çalışmaktadır. Ölen eşe ait özellikler arasında "Yaratıcının rızası" ve "Peygamberler" gibi İslâm dininin izlerini yansıtan lafızlar da yer almaktadır. Son olarak çalışma konusu kapsamındaki beyitlerin, erken dönem İslâm toplumunda eş olarak kadın algısını yakından tanıma açısından tarihî vesika konumunda olduğu söylenebilir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

Kaynakça

‘Affânî, es-Seyyid b. Ḥuseyn. *Fursânu’n-nehâr mine’ṣ-ṣaḥâbeti’l-aḫyâr.* Cidde: Dâru Mâcid ‘Asîrî, ts.

Ağçoban, Sıddık. “Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslâm’da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar”. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)* 2/1 (Haziran 2016), 14-24.

Aḥmed b. Ḥanbel. *el-Müsned.* thk. Şu‘ayb el-Arnaûd vd. Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 2001.

Alyounes, Hafel-Ekinci, Mücahit. “Cahiliye Şiirinde Ağıt Yakan Kadın Sahnesi: Betimsel Bir İnceleme”. *Mütefekkir* 9/18 (Aralık 2022), 525-539. https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1219598

‘Asḳalânî, Aḥmed b. ‘Ali b. Ḥacer. *el-İṣâbe fî temyîzi’ṣ-ṣaḥâbe*, thk. ‘Abdullâh b. ‘Abdulmuḥsin et-Türkî. Kahire: Merkezu Hecr li’l-Buḥûṯi ve’d-Dirâsâti’l-‘Arabiyyeti ve’l-İslâmiyye, 2008.

‘Aṭvân, Ḥuseyn. *Muḳaddimetu’l-ḳaṣîdeti’l-‘Arabiyye fi’ş-ş‘iri’l-Câhilî.* Kahire: Dâru’l-Ma‘rife, 1970.

Acar, H. İbrahim. “Talâḳ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/496-500. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Âtî, Ravân Muḥammed. *el-Mer’etu fi’ş-şi‘ri beyne’l-Câhiliyyeti ve’l-İslâm*. Riyad: Dâru’s-Sumey‘î, 2012.

Bâ Maḫrama, Ebû Muḥammed eṭ-Ṭayyib b. ‘Abdillâh b. Aḥmed b. ‘Ali. *Ḳılâdetu’n-naḥr fî Vefeyâti’l-‘Ayân.* thk. Bû Cumu‘ah Mekrî vd. Cidde: Dâru’l-Minhâc, 2008.

Buḫârî, Muḥammed b. İsmâ‘îl b. İbrâhîm b. el-Muġîra el-Cu‘fî. *el-Câmi’u’ṣ-ṣahîh*. thk. Muḥibbuddîn el-Ḫaṭîb vd. Kahire: el-Mektebetu’s-Selefiyye, 1400.

Câḥız, Ebû ‘Osmân ‘Amr b. Baḥr. *el-Maḥâsin ve’l-eḍdâd*. thk. eş-Şeyḫ Muḥammed Suveyd. Beyrut: Dâru İḥyâi’l-‘Ulûm, 1998.

Cebbûrî, Yaḥyâ. *el-Câhiliyye muḳaddimetun fi’l-ḥayâti’l-‘Arabiyye li dirâseti’l-edebi’l-Câhilî.* Bağdat: Maṭba‘atu’l-Ma‘ârif, 1968.

Cebbûrî, Yaḥyâ. *eṣ-Şi‘ru’l-Câhilî hasâisuhû ve funûnuh*. Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 1986.

Cevâd, ‘Ali. *el-Mufaṣṣal fî târîḫi’l-‘Arab ḳable’l-İslâm.* Bağdat: Câmi‘atu Baġdâd, 1993.

Cezerî, ‘İzzuddîn b. el-Eṯîr Ebi’l-Ḥasen 'Ali b. Muḥammed. *Usdu’l-ġâbe fî ma‘rifeti’ṣ-ṣahâbe*. thk. eş-Şeyḫ ‘Ali Muḥammed Mu‘avvaḍ vd. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, ts.

Ḍabbî, el-Mufaḍḍal b. Muḥammed b. Ya‘lâ b. ‘Âmir b. Sâlim. *el-Mufaḍḍaliyyât*. thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir vd. Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif, 1942.

Dîneverî, Ebû Muḥammed 'Abdullâh b. Muslim b. Ḳuteybe. *'Uyûnu'l-aḫbâr.* thk. Yûsuf 'Ali Ṭavîl. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1986.

Dozi, Reinhart. *Tekmiletu’l-ma‘âcimi’l-‘Arabiyye.* çev. Muḥammed Selîm en-Nu‘aymî. Bağdat: Vizâratu’ṣ-Ṣeḳâfe ve’l-İ‘lâm, 1997.

Ebû 'Ali Nebîl Ḫâlid. *Ṣâ'irâtu 'Aṣri'l-İslâmi'l-Evvel dirâse naḳdiyye*. Kahire: Dâru'l-Ḥaram li't-Turâṯ, 1998.

Ebû Nu‘aym el-İṣfahânî, Aḥmed b. ‘Abdillâh Aḥmed b. İsḥâk b. Mehrân. *Ma‘rifetu’ṣ-ṣaḥâbe.* thk. ‘Âdil b. Yûsuf el-‘Azzâzî. Riyad: Dâru’l-Vaṭan li’n-Neşr, 1998.

Ferrûh, ‘Umar. *Târîhu’l-edebi’l-‘Arabî.* Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1981.

Fidan, İbrahim. “Cahiliye Şiirinde Kadın İmgesi”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 19/49 (2016), 293-320. https://doi.org/10.15745/da.267292

Ḫafâcî, Muḥammed ‘Abdu’l-Mun‘im. *el-Ḥayâtu’l-edebiyye ba‘de ẓuhûri’l-İslâm*. Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1990.

Ḥalebî, 'Ali b. Burhânuddîn. *İnsânu'l-'uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn.* Kahire: el-Matba'atu'l-Ezheriyye, 1932.

Ḫalîf, Yûsuf. *eṣ-Şu‘arâu’ṣ-ṣa‘âlîk fi’l-‘Aṣri’l-Câhilî*. Kahire: Dâru’l-Ma‘ârif, 1966.

Ḥamevî, Şihâbuddîn, Ebû ‘Abdillâh Yâḳût b. ‘Abdillâh. *Mu‘cemu’l-buldân.* Beyrut: Dâru Ṣâdır, 1977.

Ḫansâ’, Tumâḍır bnt. ‘Amr. *Dîvân.* thk. Ḥamdo Ṭammâs. Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, 2004.

Ḥasen, İbrâhîm Ḥasen. *Târîḫu'l-İslâm.* Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1996.
Hâşimî, 'Ali. *el-Mer'etu fi'ş-şi'ri'l-Câhilî*. Bağdat: Maṭba'atu'l-Ma'ârif, 1960.
Ḥûfî, Aḥmed Muḥammed*. el-Mer'etu fi'ş-şi'ri'l-Câhilî.* Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1963.
İbn 'Asâkir, Ebu'l-Ḳâsım, 'Ali b. el-Ḥasen b. Hibetullâh b. 'Abdullâh eş-Şâfi'î. *Târîḫu Medîneti Dimaşḳ*. thk. Muḥibbuddîn Ebû Sa'îd vd. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
İbn Dureyd, Ebû Bekr Muḥammed b. el-Ḥasen. *el-İştiḳâḳ.* thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1991.
İbn Ebi'd-Dunyâ, Ebû Bekr 'Abdullâh b. Muḥammed b. 'Ubeyd. *el-İşrâf fî menâzili'l-eşrâf.* thk. Necm 'Abdurraḥmân Ḫalef. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1990.
İbn Ḥabîb, Ebû Ca'fer Muḥammed. *Kitâbu'l-Muḥabbar.* thk. Else Lichten-Stetter. Haydarâbâd: Maṭba'atu Cem'iyyeti Dâirati'l-Ma'ârifi'l-'Oṡmâniyye, 1942.
İbn Ḥabîb, Muḥammed. *Kitâbu men nusibe ilâ ummihî mine'ş-şu'arâ'.* thk. eş-Şennâvî Muḥammed Sâliḥ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1990.
İbn Hişâm, Ebû Muḥammed 'Abdulmelik. *Sîretu'n-Nebi*. thk. Mecdî Feṯḥî es-Seyyid. Tanta: Dâru'ṣ-Ṣaḥâbe li't-Turâṯ, 1995.
İbn Keṯîr, 'İmâduddîn Ebu'l-Fidâ' İsmâîl. *Tefsîru'l-Ḳur'âni'l-'Aẓîm*. thk. Muṣṭafa es-Seyyid Muḥammed vd. Cîze: Muessesetu Ḳurṭuba, 2000.
İbn Seleke, es-Suleyk. *es-Suleyk b. es-Seleke aḫbâruhû ve şi'ruh.* thk. Ḥamîd Âdem Ṯuveynî vd. Bağdat: Maṭba'atu'l-'Ânî, 1984.
İṣfehânî, Ebû Bekr Muḥammed b. Dâvûd. *Kitâbu'z-zehra*. thk. İbrâhîm es-Sâmerrâî. ez-Zerḳâ': Mektebetu'l-Manâr, 1985.
İṣfehânî, Ebu'l-Ferec. *Kitâbu'l-aġânî*. thk. İḥsân 'Abbâs vd. Beyrut: Dâru Ṣâdır, 2008.
Kazıcı, Ziya. "İslâm'da Kadın (Bir Mukayese)". *İlahiyat Akademi Dergisi* 11 (Temmuz 2020), 57-72.
Ḳaṣṣâb, Velîd*. en-Naẓratu'n-nebeviyye fî naḳdi'ş-şi'r.* el-'Ayn: el-Mektebetu'l-Ḥadîṯe, 1988.
Keḥḥâle, 'Umar Rıdâ*. A'lâmu'n-nisâ'.* Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1959.
Ma'arrî, Ebu'l-'Alâ'. *Dîvânu'l-Ḥırnıḳ bnt. Bedr el-Hifân*. thk. Yusrî 'Abdulġanî 'Abdullâh. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1990.
Merzûḳî, Ebû 'Ali Aḥmed b. Muḥammed b. el-Ḥasen. *Şerḥu Dîvâni'l-Ḥamâse*. thk. Aḥmed Emîn vd. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1991.
Muḥammed, Sirâcuddîn. *el-Medîḫ fi'ş-şi'ri'l-'Arabî.* Beyrut: Dâru'r-Râtibi'l-Câmi'iyye, ts.
Muḳâtil b. Suleymân. *Tefsîru Muḳâtil b. Süleymân.* thk. 'Abdullâh Maḥmûd Şahhâte. Beyrut: Muessesetu't-Târîḫi'l-İslâmî, 2002.
Nemerî, Yûsuf b. 'Abdullâh b. 'Abdulazîz el-Ḳurṭubî. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aṣḥâb*. thk. 'Âdil Murşid. Ammân: Dâru'l-A'lâm, 2002.
Nîsâbûrî, Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. 'Abdillâh el-Ḥâkim. *el-Mustedrek 'ala'ṣ-Ṣaḥîḥayn*. thk. Muṣṭafâ 'Abdulḳâdir 'Aṭâ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1408.
Suyûṭî, Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Şerḥu şevâhidi'l-muġnî*. thk. Muḥammed Maḥmûd b. et-Telâmîd et-Terakkuzî eş-Şinḳîṭî. Kahire: el-Maṭba'atu'l-Behiyye, 1322.
Şâhîn, 'Abduṣṣabûr-er-Rifâ'î, Işlâḥ 'Abdusselâm. *Ṣaḥâbiyyât ḥavle'r-Rasûl*. Kahire: Nahḍatu Mısr, ts.
Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr. *Târîḫu'ṭ-Ṭaberî Târîḫu'r-rusul ve'l-mulûk*. thk. Muḥammed Ebu'l-Faḍl İbrâhîm. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.
Ṭâî, Hâtim b. 'Abdullâh. *Dîvânu Ḥâtim eṭ-Ṭâî.* thk. Aḥmed Reşâd. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2002.
Teyfurov, Mansur. "Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3,4 (Nisan-Ekim 2014), 183-200.
Yemânî, Aḥmed Zekî. *el-İslâm ve'l-mer'eh.* London: Muessesetu'l-Furḳân li't-Turâṯi'l-İslâmî, 2004.
Yemût, Beşîr. *Şâ'irâtu'l-'Arab fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm.* Beyrut: el-Maṭba'atu'l-Vaṭaniyye, 1934.
Yılmaz, Mehmet. *Abdullah b. Ravâha ve Eski Arap Şiirindeki Yeri*. Bursa: Emin Yayınları, 2019.

Yılmaz Mehmet. "Sahabe Şiirlerinde Medine'ye Hicret". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019), 149-170. https://doi.org/10.18505/cuid.532500

Yılmaz, Mehmet. "Câhiliye Devri Arap Şiirinde Eş Olarak Kadın Algısı". *Erciyes Akademi Dergisi* 37(4) (2023), 1757-1781. https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1372531

Yılmaz, Mehmet. "Cāhiliye Devri Arap Şiirinde Tutsak Kadın Algısı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/1 (2024), 365-395. https://doi.org/10.33227/auifd.1431001

Ziriklî, Ḫayruddîn. *el-A'lâm.* Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 2002.